

HUGO YRWING

Sten Sture, Ivar Axelsson och unionsfrågan
1471-1484

I

Slaget på Brunkeberg blev en seger för unionens motståndare. Genom segern hade Sten Sture undanröjt, vad han 1470 betraktade som en »forderfwelig skada oc trældom» för riket.¹ Nya problem reste sig emellertid för riksföreståndaren, och framtiden tedde sig fortfarande oviss.

Några månader efter slaget var det svenska riksrådet samlat i Enköping. Den 7 januari skrev det därifrån till sina danska kolleger och inbjöd till fredsförhandlingar men stipulerade samtidigt villkor och ganska långtgående.² Axelsönernas egendomar – både arv, eget, slott och län, evad det var »pant eller andett som the gudz rett till» hade – skulle omedelbart återställas till dem, fast i väntan på ett rättsligt avgörande innehas för konung Kristians räkning. Kalmar slott och stad, Borgholm och Stäkeholm skulle återlämnas till Sverige. Magnus Gren, Ture Turesson och Erik Karlsson jämte andra skulle lösas från sin trohetsed till konungen. Gotlandsfrågan förbigick man däremot.

Enköpingsbrevet är intressant genom sin utformning. Det är riktat till det danska riksrådet och inte till konung Kristian, vil-

¹ Hadorph II s. 255.

² Missiver II s. 77 ff. Brevet är utställt på rådets vägnar, men inga namn har satts ut. Det är bevarat i dansk avskrift från 1500-talet, daterat tre konungars dag.

ket förutsätter, att man räknat med en välvillig inställning bland riksråden. Man utgår ifrån den danske konungens handlingsätt före slaget på Brunkeberg, vilket man klandrar med argument, som anförts mot honom redan vid förhandlingarna i Stockholm 1471. Man hävdar, att han och inte Sten Sture förorsakat, att det kom till strid. Kristian hade sökt uppvigla Sveriges allmoge mot rådet och riket, och Sten Sture hade tvingats att avvärja hans anslag. Som stöd åberopar man Sten Stures förhandlings-erbjudande omedelbart före slaget.³ Man förklarar sig villig att inleda förhandlingar men endast under förutsättning, att de ovan nämnda villkoren accepterades. I annat fall såg man sig tvungen att förbli sina danska kollegers och det danska rikets »wuenner».

Brevet bragtes till Danmark av den i samband med slaget på Brunkeberg tillfångatagne danske marsken Clas Rönnow, själv medlem av det danska riksrådet och en av förhandlarna från Kungsäter. Han representerade den fredsintresserade nordiska stormannaklassen och var ingift i de svenska stormannafamiljerna.⁴ Troligen har kontakterna med honom spelat en viss roll vid brevets tillkomst och utformning.

Konung Kristian synes däremot inte varit inställd på förhandlingar. Flera uppgifter tyder i stället på att han mot slutet av 1471 förberedde ett nytt krigsföretag mot Sverige. Den 3 nov. begärde han av Lyneburg tre eller fyra tunnor salpeter, och detta motiverade han med att han föregående år gjort slut på sitt krut.⁵ I januari 1472 gav han sin flotta, som övervintrat i Danzig, order att återvända till Danmark.⁶ Den 22 januari begärde drottning Dorotea i brev till Lyneburg, att en hansedag skulle sammankallas till Lybeck den 4 mars, för att hon där skulle

³ Se YRWING i Scandia 1966 s. 163 f.

⁴ BSH IV. Inl. s. XXV, G. CARLSSON, Kalmar recess 1483. Hist. ark. 3 s. 15, H. GILLINGSTAM, Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden s. 648 not 38.

⁵ HR VI s. 465 not 2.

⁶ HR VI: 501, 502.

kunna förhandla med hansestäderna på konung Kristians vägnar om frågor angående Sverige, vilka var av sådan art, att hon inte kunde beröra dem i skrift.⁷

Några ytterligare uppgifter om situationen i Danmark efter nederlaget på Brunkeberg har inte förstahandskällorna. Där emot berättar Reimar Kock i sin krönika under 1472, att rådet vägrat sitt samtycke till ett nytt krigsföretag mot Sverige och i stället rått konungen att inleda förhandlingar. För den händelse Kristian ställde sig avvisande, skall det t.o.m. tänkt uppsäga honom huldskap och troskap.⁸ Uppgifterna hos Reimar Kock passar väl samman med Enköpingsbrevets syfte och Clas Rönnows mission. Drottning Doroteas hänvändelse till hansestäderna hör med i detta diplomatiska spel och avser antagligen förhandlingar om en aktion mot Sverige av icke militär art.

Den 2 april, dvs. ungefär två månader efter Enköpingsbrevet, befullmäktigade påven Sixtus V en legat att genom medling åstadkomma »felicem et prosperum statum» – ett lyckligt och gott förhållande – i Norden. Detta säges ha skett på begäran av stormän och folk i Danmark, Norge och Sverige – »prelati, principes, barones, milites et communitates Datie, Noruegie et Suetie regnorum».⁹ Kellerman spårar bakom detta legatuppdrag ett initiativ av det svenska riksrådet.¹⁰ Enligt urkunden är det dock fråga om ett samnordiskt stormannainitiativ. Sannolikt är det den starka fredsviljan inom den nordiska stormannaklassen med dess interskandinaviska jordegendomar och släktförbindelser, som tagit sig uttryck i fredsaktionen. Den passar också väl samman med Reimar Kocks uppgifter om det danska riksrådets inställning till Kristian 1472.

För Kellerman är Enköpingsbrevet en följd av att unionsfrå-

⁷ HR VI s. 465 not 2.

⁸ Det Kongelige Bibliotek. Ny Kgl. Saml. 303 a, fol., p. 228.

⁹ G. KELLERMAN, Jakob Ulvsson och den svenska kyrkan, s. 125, not 34.

¹⁰ G. KELLERMAN, a.a., s. 125 not 34. Han föreslår med tvekan ett i Stockholm hösten 1471 samlat riksråd.

gan ej var »avfärdad», och han framhåller, att »den karska tonen» inte kan anses tyda på någon vilja att bryta unionen.¹¹ Unionsfrågan var helt naturligt inte avfärdad, och man kan inte läsa in någon unionsfientlighet i brevet. Det oaktat torde det stå klart, att brevet inte på något sätt tar ställning i unionsfrågan. Det förbigår den.

Enköpingsbrevet är ett politiskt utspel. Riksrådet och Sten Sture har velat utnyttja segern för att få problemet med Axelsönerna ur världen, sannolikt under viss press från dessas sida. Ovissheten om vad Kristian tänkte företa sig har bidragit. Risken för ett nytt danskt anfall kunde dessutom motverkas genom ett fredsinitiativ. Slutligen hade rådet också i sina händer en av de danska förhandlingarna från Kungsäter, som med fångenskap fått plikta för att Kristian inte accepterat de svenska Kungsätervillkoren.

Enköpingsbrevet vittnar om att man på svensk sida inte ändrat inställning sedan Kungsäterförhandlingarna. Man ville fortfarande ha godskonfiskationerna upphävda och garantier för en stabil fred mellan rikena. I unionsfrågan ställde man sig avvaktande. Segern på Brunkeberg har dock fört med sig, att tonen är utmanande. Rådet ställer i brevet Danmark inför frågan om förhandlingar eller fortsatta fientligheter och låter det bli dess sak att ta ställning. Det är segrarens attityd.

De slott, som danskarna innehade i Sydsverige måste visserligen återställas, om fred skulle skapas mellan rikena, men Axelsönernas egendomskrav måste i så fall också uppfyllas. Axelsönerna nämnes inte vid namn. Man nöjer sig med att tala om »tesse gode herrer oc mend, som her inne mett oss ære». Man kräver ett domstolsförfarande för att få deras krav avgjorda, och om någon rättegång inte komme till stånd, kunde det inte bli tal om fred.

Att Axelsönernas egendomskrav fått en avgörande betydelse

¹¹ KELLERMAN, a.a., s. 121.

för freden, vittnar inte om att de intog en så stark position i Sverige, att de kunde diktera rådets handlande, som Skoglund¹² och efter henne den följande forskningen hävdar. Längst i det avseendet går S. U. Palme, som talar om Axelsönerna som segerherrarna på Brunkeberg och förklarar, att Sten Sture »ännu tre månader efter slaget helt gått Tottarnas ärenden».¹³ Med Skoglund kan man möjligen instämma, när hon förklarar, att det svenska riksrådets krav för Axelsönernas del var långt större än för rikets.¹⁴ När det däremot hos Kraft heter att Sten Sture avsiktligt skärpt deras krav för att förhindra en union, måste det bero på att han missförstått Skoglunds text.¹⁵ Något stöd i källorna har i varje fall inte hans uppfattning.

För Sten Sture har Axelsönerna varit ett besvärligt problem och tillfället att lösa deras egendomskrav efter segern kunde han inte underlåta att utnyttja. Enköpingsbrevet har fått sin prägel av Sten Sture och hans anhängare, men det har också utfärdats för att tillmötesgå Axelsönerna. Det var taktiskt av Sten Sture att ge deras krav en så markerad betydelse för freden i Norden i den situation, som rådde.

Sten Sture lyckades emellertid själv sätta sig i besittning av Kalmar och Borgholm, och genom en beräknande politik försönade han sig med de ledande svenska unionsvännerna. Erik Karlsson, Magnus Gren och Ture Turesson återinträdde i det svenska riksrådet.¹⁶ Den farliga splittringen inom landet hade därmed till stor del hävts.

Detta måste ha varit till nackdel för Axelsönerna. Det finns inte heller i källmaterialet belägg för att Sten Sture varit Tottarnas vapendragare. 1481 beskyller i stället Ivar Axelsson honom

¹² A. SKOGLUND, *De yngre Axelssönernas förbindelser med Sverige 1441–1487*, s. 187 f.

¹³ S. U. PALME, *Sten Sture den äldre*, s. 70 f.

¹⁴ A. SKOGLUND, a.a., s. 188.

¹⁵ S. KRAFT i *Sveriges historia III*: 2, s. 158.

¹⁶ BSH IV: 10, 14, 15, K. LUNDHOLM, *Sten Sture den äldre och stormännen*, s. 68.

i ett brev till riksrådet för att inte ha hållit de löften om förläningar i Sydsverige, som han givit honom och brodern Erik i samband med riksföreståndarvalet.¹⁷ Uppgiften synes vara riktig, och den tyder på att Sten Sture helt behärskat situationen efter segern på Brunkeberg.

2

Det blev ingenting av med konung Kristians krigsplaner. Han fick bekväma sig till att följa sitt riksråds rekommendationer och inleda förhandlingar. Vid hansedagen i Lybeck den 4 mars, där drottning Dorotea var närvarande, lovade hansestäderna sitt bistånd.¹ När deras representanter kom fram till Kalmar, var staden i Sten Stures händer, och ett möte mellan svenskar och danskar hade avtalats att hållas där den 24 juni.² Hanseaterna ställdes utanför förhandlingarna, utmanövrerade av Sten Sture.

Dessa Kalmarförhandlingar resulterade den 2 juli i en överenskommelse om »en evig fred och kärlig bebindning» mellan rikena. Överenskommelsen ville lösa frågan om Axelsönernas egendomskrav i Danmark. Vissa löften avgavs från dansk sida. Dessa anknöt mycket nära till kraven i Enköpingsbrevet. Åke Axelsson skulle genast få Halmstad och Årstad härad samt Falckenberg, Ivar Axelsson Gärds och Villands häraderna samt Vä och Laurens Axelsson Skelskör. De tre viktiga slottsplanterna Varberg, Sölvesborg och Tranekär skulle däremot inte överlämnas förrän efter en avtalad rättegång. Från dansk sida togs den gamla tvisten om drottning Doroteas morgongåva upp som motvikt mot Axelsönernas krav. Urkunden stadgar, att en rättegång om samtliga tvistefrågor skulle hållas i Kalmar den 10 juli 1473, där tolv riksråd från Danmark-Norge och tolv från Sverige skulle fungera som domare.³

¹⁷ Huitfeldt V, s. 282 ff.

¹ HR VI: 514 §§ 5, 6, 14.

² HR VI: 572.

³ ST III: 516, Hadorph II, s. 271 ff.

Om domstolens kompetens stadgas, att den skulle ha befogenhet att döma i »alle sakær och tillthall», som Kristian ville resa mot Sverige och Axelsönerna och dessa senare mot honom. Häri har man på dansk sida innefattat också Kristians anspråk på den svenska kronan, även om ingenting direkt säges därom. Det framgår i stället indirekt av att i slutet av urkunden införts ett stadgande av följande innehåll:

»Siighes oc dømmes tha fornempde høgboren første Sueriges rige til medh ræt, tha skulle Sueriges rad, gode men oc inbyggere wden hinder samtycke oc anamme hanwm for en fulmegtig herre oc koningh i Suerige.»

Möjligheten att Kristian i samband med rättegången kunde tillerkännas den svenska kronan, hålles således öppen, men detta tillfogas oförmedlat först i slutet av urkunden. Både bestämmelsen om drottning Doroteas morgongåva och om den svenska kronan måste uppfattas som svenska eftergifter vid förhandlingarna. Den senare eftergiften synes ha frampressats först sent men tydligen blivit nödvändig för att man skulle nå ett förhandlingsresultat. Det bristande sammanhanget vid stadgandets infogande tyder därpå.

Forskningen betraktar Enköpingsbrevet som en följd av Axelsönernas maktställning i Sverige. På samma sätt betraktar den Kalmarbeslutet 1472. I viss mån är detta riktigt. Axelsönernas maktställning var ett allvarligt problem för Sten Sture. Det tvang honom att söka pressa fram en lösning av deras egendomskrav i Danmark, då de förväntade sig detta av honom. Å andra sidan var de beroende av hans stöd och farliga först om de besvikna närmade sig Kristian. Det gällde därför för Sten Sture att under alla omständigheter synas stödja deras krav och på så sätt binda dem vid Sverige. Ur riksföreståndarens synpunkt gynnsamt var, att det också för de nordiska stormännen var av intresse, att egendomskonflikterna avvecklades, såsom framgår av Sixtus V:s legatfullmakt.

I vägen för en uppgörelse stod unionsfrågan, vilken Kristian sökte göra till den centrala, så snart förhandlingar kom till stånd. Så hade det varit i Kungsäter 1471, och så blev det även i Kalmar 1472. Kalmardokumentets formulering tyder dock inte på att Sten Sture och det svenska riksrådet accepterat, att kravet på unionens återupprättande skulle utgöra villkor för en lösning av Axelsönernas rättskrav. På svensk sida räddade man sig 1472 bakom kravet på en rättegång om kronan. De svenska förhandlingarna har 1472 hållit fast vid sin ståndpunkt i Kungsäter och inte visat någon villighet att återuppliva unionen men tvingats att gå med på en eventuell rättegång om Kristians krav på kronan.

Förutom Axelsönerna utgjorde även de svenska unionsvännerna en besvärlig faktor för Sten Sture. Av hänsyn till dem var han nödsakad att upprätthålla ett visst sken av förhandlingsvillighet. Tills vidare hade han inte behövt aktualisera Gotlandsfrågan. Inte heller i 1472 års Kalmaröverenskommelse nämnes ön.

På dansk sida bekräftades Kalmarfördraget redan den 19 juli.⁴ Kristian löste dessutom Ture Turesson från hans trohetsed den 25 juli.⁵ Vissa åtgärder till Axelsönernas förmån vidtog konungen också.⁶ En svensk ratifikation dröjde däremot ända till den 24 augusti.⁷ Kristians hållning är, jämförd med hans hållning till Kungsäterfördraget, anmärkningsvärd.

Axelsönernas förhoppningar om en uppgörelse med Kristian måste ha stärkts genom Kalmarmötet 1472, trots att frågan om unionen genom den från svensk sida framtvungade formuleringen lämnats öppen.

⁴ ST III: 516, s. 324 f., Hadorph II, s. 276 f.

⁵ BSH IV: 14; jfr även nr 15.

⁶ SKOGLUND, a.a., s. 192 not 3, K. LUNDHOLM, Sten Sture den äldre och stormännen, s. 69 f.

⁷ Hadorph II, s. 276 f.

3

Mötet i Kalmar 1473 ledde inte till någon rättegång. Den uppskötts till midsommaren 1474, då både Sten Sture och Kristian skulle vara närvarande för att stå till skiljedomarnas förfogande.¹

Särskilda förhandlingar fördes däremot mellan Kristians representanter och Axelsönerna, varvid man på dansk sida visade stort intresse för en förlikning med dem. Åke Axelsson fick löfte om Varberg i väntan på rättegången och Ivar Axelsson om att man skulle söka förmå Kristian att återge honom Sölvesborgs slottslän. De definitiva avgörandena skulle ske följande år.² De danska förhandlingarna lovade också Axelsönerna, att man vid rättegången skulle göra dem »æræ ock rætt» om alla krav, som de hade på konung Kristian. De synes dessutom ha önskat, att släktens närvarande representanter skulle följt med dem till konung Kristian, då de i så fall trodde sig kunna åstadkomma en förlikning.³ Hur pass införstådd Kristian varit med dessa eftergifter och löften är inte möjligt att avgöra. Själv var han upptagen av planer, som inte helt kan ha sammanfallit med förhandlingsresultaten, och från hans sida rör det sig förmodligen om diplomatiskt spel. Axelsönernas egendomskrav syntes dock åter ha bragts ett steg mot sin lösning.

Den danska eftergiftspolitikerna gentemot Axelsönerna måste ha tett sig oroande för Sten Sture. Förmodligen önskade han i detta läge stärka sin ställning inför 1474 års svensk-danska möte. Han har i så fall också lyckats. Arbogasynodens beslut att utsträcka execrabilisstadgandets sakrosanktförklaring av krönt konung till att gälla även lagligt vald riksföreståndare vittnar därom.⁴ Kyrkan, som före Brunkebergslaget närmast arbetat

¹ ST III: 518, Hadorph II, s. 278 ff.

² Huitfeldt V, s. 225 f. Dokumentet felaktigt fört till 1472 av Huitfeldt. Se därom Styffe i BSH IV, Inl. s. XXXII not 5.

³ Dipl. Chr. I: 190.

⁴ Statuta synodalia, ed. Reuterdaahl, s. 177, YRWING i Scandia 1966, s. 134.

för Kristian, slöt nu upp bakom Sten Sture. Hans ställning inför det nya Kalmarmötet var därmed i grund förändrad. Han var inte längre en tillfällig ställföreträdare för konungen. Han hade trätt i konungs ställe, genom att han tillförsäkrats samma helgd.

Arbogasynoden hölls i början av året 1474. Dess beslut förefaller vara ett motdrag mot Kristians krav på den svenska kronan vid Kalmarmötet 1472, i synnerhet som den danska eftergiftspolitikerna 1473 syntes leda till en avveckling av Axelsönernas egendomskrav. I det läget gällde det åter för Sten Sture att säkra fred utan union.

4

Att Kalmarmötet 1473 inte fick den betydelse, som planerats, måste ha berott på Kristian. Allt tyder på att konungen önskade skjuta upp de avgörande ställningstagandena, tills situationen för hans del förbättrats. Våren 1473 var han upptagen av att planera en ny kampanj mot Sverige och har väl därför inte infunnit sig i Kalmartrakten. Den brandenburgske domprosten Albert Klitzing, som gärna och ofta utnyttjades av konung Kristian,¹ avslöjar i en rapport till kurfursten i Brandenburg dessa Kristians planer. Konungen önskade nämligen, att kurfursten skulle bistå honom med att genomföra dem. Det gällde i första hand en handelsblockad mot svenskarna. Kurfursten borde därför förmå Polens konung att stoppa Danzigs handel på Sverige samt kejsaren att mana Lybeck, Rostock, Wismar, Stralsund, Kolberg och andra sjö- och handelsstäder att avbryta handeln med svenskarna, vilka i rapporten stämplas som upproriska. Dessutom skulle kurfursten påverka kejsaren, så att denne till prelater, herrar och samtliga invånare i Sverige utfärdade ett brev, vars innehåll Kristian skulle förelägga honom.²

När tiden för 1474 års Kalmarmöte var inne, befann sig Kris-

¹ Se G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 18 not 61.

² Riedels Codex Dipl. Brandenburgensis III: 2 nr 90 (s. 107, 109, 108).

tian på en lång utrikes resa, vars slutmål var Rom.³ Något resultat kunde Kalmarmötet 1474 därför inte leda till. Förhandlingarna fick nöja sig med att stadfästa »den eviga freden och kärliga bindningen» och avtala ett nytt Kalmarmöte till den 10 juli 1476, då både Kristian och Sten Sture skulle vara tillstädes, så att förhandlare och domare kunde rådföra sig med dem. De danska representanterna avgav emellertid en särskild försäkran om att de »av sin yttersta makt» ville »trolige wnderwise» sin herre, så att Axel Pedersens söner och deras barn samt alla svenskar, som mist egendomar i Danmark, fick tillbaka dem. Fördenskull planerade man att fortsätta de inledda förhandlingarna i Halmstad på nyåret 1475.⁴ Några sådana förhandlingar kom dock inte till stånd.

5

Kristians resa drog ut på tiden nära två år. De politiska resultaten av resan motsvarade förmodligen inte hans förhoppningar.¹ Efter hemkomsten inledde han förhandlingar som en förberedelse till Kalmarmötet 1476.

Förhandlingsresultaten i Kalmar 1472, 1473 och 1474 ogillade han säkerligen. De rörde sig i första hand om Axelsönernas egendomskrav i Danmark och hade skjutit hans rätt till den svenska kronan åt sidan. För Kristian gällde det att göra unionsfrågan till den centrala vid de kommande förhandlingarna. Som en förberedelse därtill fick han direkt kontakt med Axelsönerna vid ett möte i Åhus i januari 1476, sannolikt arrangerat i stället för Halmstadsmötet.² Som svenska riksrådets representanter

³ Om Kristians Romresa se C. PALUDAN-MÜLLER, *Kong Christiern den Førstes Rejser i Tydskland og Italien i Aarene 1474 og 1475*. DHT 5 R II, s. 241 ff.

⁴ ST III: 519, BSH IV: 25. Sten Stures fullmakt för de svenska förhandlingarna finns i DRA.

¹ En plan för Sveriges underkuvande, vilken förefaller ha varit förebild för Kristian II:s metoder 1520, har kopplats samman med hans resa men är av tvivelaktigt ursprung. BSH IV: 55.

² Hadorph II, s. 289.

infann sig i Åhus Ivar Axelsson och Gustav Karlsson, den senare gift med Ivars brorsdotter. De hade tydligen utsetts, emedan förhandlingarna i första hand skulle gälla Axelsöernas återstående krav. Sådan var åtminstone avsikten med Halmstadmötet.

Vad som diskuterades är okänt. Att de krav, som Axelsöerna ställde på Kristian och som ännu var olösta, behandlats, är naturligt, men konungen har i huvudsak nöjt sig med löften och uppskjutit avgörandet till Kalmarmötet i juli. Säkerligen har unionsfrågan också förts på tal.

Ett enda aktstycke ger oss inblick i Åhusförhandlingarna. Det är utställt av danska riksrådet och innehåller ett vittnesintyg om en muntlig försäkran av Ivar Axelsson om slottsloven på Visborg. Ivar Axelsson har enligt dokumentet försäkrat Kristian, att han alltid betraktat sig som danske konungens och danska kronans läntagare på Gotland och att han alltid skulle hålla slottsloven på Visborg till danske konungen. När han lämnat ön, hade han alltid ställt slottsloven till sina bröder Erik och Laurens för danske konungens räkning.³ Man kan förstå, att Ivar Axelsson inte själv utställt urkunden. Den är för avslöjande. Kristian kunde nu känna sig tryggare ifråga om Gotland inför de stundande Kalmarförhandlingarna. Ivar Axelsson hade garanterat, att han inte skulle spela över ön i svenska händer, hur utgången än blev.

Det är naturligt, att man i Sverige ställt sig misstänksam till dessa förhandlingar i Åhus. Det gick också rykten i landet om att Ivar Axelsson och Gustav Karlsson lovat Kristian sin hjälp till att återupprätta unionen och detta även mot svenska folkets vilja.⁴ Sten Sture synes till slut ha sett sig tvungen att lugna allmogen genom att förklara, att så inte skett och inte heller skulle komma att ske. De svenska sändebuden hade inte förhandlat

³ Vissa uppgörelser synes dock ha kommit till stånd. Se BSH IV. Inl. s. XXXIV f., A. SKOGLUND, a.a., s. 198 f., K. LUNDHOLM, a.a., s. 73.

⁴ Hadorph II, s. 288 ff. Om dateringen G. CARLSSON i Hist. ark. 3, s. 2 not 1.

om annat än vad som var dem ålagt.⁵ Ryktena kan inte ha varit utan intresse för Sten Sture, men de behövde dämpas för att inte försämra förhållandet till Ivar Axelsson. Kostnaderna för de täta mötena med danskarna hade dessutom förorsakat knorr bland allmogen på grund av de extra mötesgårderna, i synnerhet som inga resultat uppnåtts. Sten Sture har sökt lugna stämningen genom att hävda, att orsaken var, att man inte kunnat enas om Sveriges anspråk på Skåne, Gotland, Halland, Blekinge och Lister,⁶ anspråk som inte varit aktuella sedan Karl Knuts-sons dagar.

Medan Sten Sture således inför allmogen upprätthöll skenet av att han, segraren på Brunkeberg, krävde, att alla områden, som en gång tillhört Sverige, skulle återställas, var han i grund och botten starkt medveten om den fara, som hotade genom att unionsfrågan vid de kommande Kalmarförhandlingarna måste bli det centrala ämnet. Genom den danska eftergiftspolitikens gentemot Axelsönerna hade situationen komplicerats. I synnerhet förhållandet till Ivar Axelsson var känsligt.

6

Vid Kalmarmötet 1476 kom förhandlingarna att koncentreras till unionsfrågan. På svensk sida har man varit förberedd, ty under mötet lade man fram ett förslag till »bebindning» mellan rikena, dvs. en rad villkor för en union.¹ Som svenska representer var både Sten Sture och Ivar Axelsson närvarande. Bland de danska mötesdeltagarna fäster man sig särskilt vid domprosten Albert Klitzing, Kristians förtrogne från 1473. Förmodligen kände den danske konungen behov av ett pålitligare stöd i Kalmar än de danska riksråden. Själv vistades han i Ronneby.

G. Carlsson är den förste, som fäst uppmärksamheten på

⁵ Hadorph II, s. 281 f.

⁶ Hadorph II, s. 281 f., 288 ff.

¹ Repertorium dipl. regni danici. 2 R II: 3903, ST III: 348.

1476 års unionsutkast och utrett dess karaktär och betydelse.² Dokumentet begränsar starkt unionskonungens makt och tillerkänner t.o.m. rådet upprorsrätt, dvs. rätt att bryta sin trohetsed, om konungen inte höll sina förbindelser. Det räknar med att unionen kunde gå sönder vid en unionsregents frånfälle men stadgar, att freden och »bebindelsen» mellan rikena ändock skulle bestå. Om utkastet som helhet kan nog sägas, att det var sådant, att Kristian knappast kunde tänkas acceptera det. Först nu tages vidare Gotlandsfrågan upp. Det heter, att Kristian och Danmarks riksråd skulle strax »stedhe rigenss rodh i Sverige reth» om Gotland, vilket både det danska och norska riksrådet skulle garantera genom ett öppet beseglat brev. »Alle gode män» skulle naturligtvis också strax få tillbaka sina indragna egendomar enligt tidigare överenskommelser.

Vissa »ärenden och artiklar», som i förslaget stadgas som villkor för unionens återupprättande, skulle dock först godkännas av Kristian i Ronneby.³ På svensk sida sände man därför fyra rådsherrar till konungen. Till dessa hörde Gustav Karlsson och Arvid Trolle, båda representanter för Axelsönernas släktkrets.⁴ Kungen gjorde viktiga strykningar och ändringar i det svenska unionsförslaget. Upprorsparagrafen ströks. Tronföljarvalet skulle inte ske efter konungens död utan under hans regering. Garantibreven i Gotlandsfrågan ströks, och det svenska kravet på Gotland skulle sidoställas med dansk-norska krav på Sverige. Detta är inte alla ändringarna, endast de viktigaste.⁵ De framgår genom en jämförelse mellan unionsförslaget och den försäkran Kristian utfärdade i Ronneby den 30 augusti.⁶ De fyra svenska rådsherrarna förklarade i ett öppet brev, att »Sveriges råd, församlat i Kalmar», således inräknade man Sten Sture,

² G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 2 ff.

³ ST III: 522 a, s. 341 f., 349 ff.

⁴ ST III: 522 c, s. 350 f. – fullmakt att besluta på Sveriges vägnar.

⁵ Utförlig jämförelse hos G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 9 ff.

⁶ ST III: 522 b, s. 344 ff.

skulle verka för unionens återupprättande bland Sveriges inbyggare, prästerskap, ridderskap, borgare och allmoge samt sammankalla ett riksmöte för ett slutgiltigt erkännande av Kristian i så god tid på sommaren, att man kunde underrätta konungen senast en vecka efter mitten av juli, detta dock under förutsättning, att de kunde enas med konungen om några artiklar, »som ey wordhe i Calmarn beslutthed», vilket senare de i brevet förklarar numera vara fallet, varför de stadfäster »then forrscreffne deygtinghen oc article».⁷

Det är mycket långtgående förbindelser de svenska förhandlingarna gjorde i Kalmar och Ronneby. Vad de fyra representanterna förband sig till, hade rådsherrarna och Sten Sture i fullmakten lovat att bekräfta. Någon rättegång om Kristians anspråk på den svenska kronan, är det inte längre tal om. I stället har man lagt Kristians erkännande i händerna på ett kommande svenskt riksmöte. Att konungen accepterat detta riksmötes avgörande i stället för rättegångsförfarandet, beror sannolikt på att han litat på de fyra Ronnebyförhandlingarnas öppna förbindelsebrev, som förpliktigade svenska rådet in corpore att arbeta för hans erkännande, i synnerhet som de i kraft av sin fullmakt med bindande verkan för hela riksrådet godkänt hans handfästning med dess ändringar i det svenska unionsförslaget. Den 4 juni 1474 utfärdade Kristian i Roskilde en skrivelse till det svenska riksrådet, tydligen avsedd att föredragas inför riksmötets deltagare.⁸

Trots sina löften 1476 kan de svenska rådsherrarna näppeligen över lag ha varit inställda på att verka för Kristians erkännande. Tvärtom måste Sten Sture och hans meningsfränder önskat omintetgöra unionen. Det måste vara dessa, som låg bakom, att Kristians rätt till den svenska kronan inte som 1471⁹ och 1474 skulle avgöras av en internordisk domstol av riksråd utan

⁷ ST III: 522 c, s. 348 ff.

⁸ ST III: 522 d.

⁹ Se härom YRWING i Scandia 1966, s. 154 ff.

av ett svenskt riksmöte, vilket ställningstagande Sten Sture hade direkt möjlighet att påverka.

Tanken att hänskjuta avgörandet om den svenska kronan till ett riksmöte går igen från Kungsäterförhandlingarna 1471. Då hade Sten Sture befunnit sig i en liknande situation som i Kalmar 1476. I Stockholm lyckades Kristian 1471 i stället få sitt krav på kronan hänvisat till rättsligt avgörande av en ur svensk synpunkt ogynnsamt sammansatt skiljedomstol. Sten Sture tvingades då tillgripa vapenmakt för att omintetgöra skiljedomen. Samma rättsliga avgörande hade man på svensk sida delvis tvingats att acceptera 1474. I Kalmar 1476 har tydligen Sten Sture låtit de svenska förhandlingarna för att slippa en dylik skiljedom gå så långt att Kristian invaggats i en viss säkerhet och accepterat hänskjutandet av frågan till ett riksmöte. För Sten Sture betydde detta, att han åter för tillfället räddat situationen, sedan unionsförslagets utformning inte lett till detta resultat.

I början av 1477 har man i Danmark trots överenskommelserna i Kalmar 1476 förberett en kampanj mot Sverige i morgongåvoaffären. Vid ett besök i Rom 1475 hade drottning Dorothea lyckats förmå påven att utfärda en bulla till ärkebiskopen i Magdeburg, i vilken denne uppmanades att ingripa mot Sten Sture och svenskarna för att förmå dem att erkänna Kristian som konung. Vägrade de, skulle ärkebiskopen bannlysa dem och ålägga hansesstäderna att inleda en handelsblockad mot Sverige. Ärkebiskopen dog emellertid samma år, och aktionen blev inte fullföljd.¹⁰ Den 11 februari 1477 togs den upp igen. Nya påvebullor utställdes då till ärkebiskoparna i Halberstadt och Merseburg, utan att dessa fick några omedelbara följder.¹¹ Hurvida detta kan hänga samman med att man fått nedslående

¹⁰ APD IV, s. 115 ff. G. CARLSSON, Drottning Dorotheas svenska morgongåfva. HT 1911, s. 244, G. KELLERMAN, a.a., s. 127.

¹¹ APD IV, s. 151 ff., G. CARLSSON, a.a. HT 1911, s. 244 ff.

underrättelser från Sverige, som Kellerman antar,¹² torde vara tvivelaktigt. Drottning Dorotea hade ända sedan januari 1472 engagerat sig i de danska strävandena att skaffa maken den svenska kungakronan genom förhandlingar och påtryckningar. Efter Kristians död har hon i ett brev uttalat sin förvissning om att bannlysningen var vägen att lösa frågan.¹³ Sannolikt var det fråga om en aktion, som skulle tjäna som påtryckningsmedel vid det förestående riksmötet.

Det svenska riksmötet sammanträdde på sommaren 1477 i Strängnäs.¹⁴ Vi har inga uppgifter om förhandlingarna. I Stockholms stads tänkebok finns däremot en viktig anteckning om borgerskapets inställning till Kristian. Vid förhandlingar i rådet har dess representanter förklarat, att de »engalund» ville »hafua honom her in i riket ok tekkes herskapene ecke samtyckia honom».¹⁵ Det är klara verba. Vi vet vidare, att riksmötet vägrat erkänna Kristian. Lybska sändebud, som i mitten av augusti vistades i Köpenhamn, har vid sin hemkomst känt till riksmötets vägran, vilken enligt dem motiverats med att konung Kristian inte iakttagit lag och rätt och med att han varken kunde eller ville betala sin skuld till riket.¹⁶ Beslutet var en triumf för Sten Sture. Bakom honom har som tidigare i första hand stått Stockholms borgerskap. Ingen opposition från rådets eller kyrkans sida är dock känd, och även Axelsönerna har måst böja sig inför riksmötets hållning. Ivar Axelsson har till och med tillsammans med Sten Sture ställt sig bakom en aktion för att säkra Varbergs slott i Bengt Åkessons händer, varom brev, utfärdade i samband med Strängnäsmötet, vittnar.¹⁷ Det säger dock ingenting om hans inställning till Sten Sture, då det var motiverat av släktens intressen.

¹² G. KELLERMAN, a.a., s. 127.

¹³ Missiver I: 101.

¹⁴ Flera urkunder, utställda i Strängnäs, vittnar därom. BSH IV: 33, 34, 35.

¹⁵ STB I, s. 110.

¹⁶ Grautoff II, s. 400 f.

¹⁷ BSH IV: 34, 35.

Ivar Axelsson hade emellertid bragts i en komplicerad situation genom släktmedlemmarnas löften i Ronneby och riksmötets avvisande av Kristian. Hans förhoppningar om egendomskravens lösning hade grusats. Av Kristian kunde han nu ingenting hoppas. Tvärtom fick han räkna med fientligheter från hans sida. Ett danskt försök att bemäktiga sig Gotland var inte uteslutet. För herr Ivars del var en brytning med Sten Sture därför inte möjlig. Han behövde hans stöd, tills läget klarnat.

Kristians besvikelse och irritation över Ivar Axelsson tog sig redan 1478 uttryck i att han i brev till svenska riksrådet klagade över att Ivars män kapat ett hanseatiskt skepp på konungens strömmar vid Falsterbo och fört det till Visby.¹⁸ Den 11 januari 1481 bekräftar å andra sidan Sten Sture en av rådet i Jönköping den 13 januari beslutad förläning till Ivar Axelsson, motiverad med hans utgifter i rikets tjänst samt byggnadsarbeten på Stegeborg och Svartsjö.¹⁹ Under våren 1481 tycks både Sten Sture och Ivar Axelsson ha oroat sig för ett danskt anfall på Gotland, ty riksföreståndaren gav den 15 maj 1481 Östergötlands städer order att vara beredda på att undsätta Gotland med manskap och livsförnödenheter, om Ivar Axelsson begärde det.²⁰ Alla dessa uppgifter i materialet måste ses mot bakgrund av Strängnämötet och dess avvisande av unionen. Ivar Axelsson hade blivit beroende av Sten Sture, och Sten Sture hade all anledning stödja Ivar Axelsson.

7

Alexandra Skoglund har behandlat de danska eftergifterna till Axelsönerna under 1470-talet. Hennes resultat har kompletterats av den senare forskningen. De har emellertid inrangerats i sammanhang, som fördunklar deras politiska betydelse.

¹⁸ BSH IV: 37.

¹⁹ BSH IV: 52.

²⁰ Hadorph II, s. 301.

De danska eftergifterna till Axelsönerna inleddes kort efter Kalmarmötet 1472. Sedan Kristian den 13 juli ratificerat 1472 års Kalmaravtal, meddelade han den 27 juli bönder och landbönder på Ordrup med tillhörande gods, att Axelsönerna enligt beslut i Kalmar skulle återfå sina gods i Danmark. Ordrups bönder och landbönder skulle därefter erlägga sina skyldigheter till Bengt Bille på Filip Axelssons barns vägnar. Visserligen hade Filip Axelsson pantsatt Ordrup till Laurens Axelsson, men konungen bortsåg därifrån, väl betraktande det förhållandet som en angelägenhet för släkten att reda upp. Följden blev, säkerligen inte konungen emot, en långvarig tvist mellan Bengt Bille och Laurens Axelsson.¹

Vid Kalmarmötet 1473 fortsatte konungen på den inslagna vägen. Då tillerkändes Åke Axelsson mot trohetsed till Kristian Varberg jämte alla panter han förut innehaft. Den följande år planerade rättegången skulle dock definitivt avgöra äganderätten.² Varberg lämnades till Åke Axelsson den 7 sept. 1473 »meth alle sine tilliggillsæ kongslige rentte oc nitughet».³

När Kalmarmötet 1474 hölls, var såsom ovan framhållits, konung Kristian stadd på sin Romresa. Axelsönerna fick därför 1474 nöja sig med ett löfte om att de danska förhandlarna skulle söka förmå konungen att återställa allt de mist. Ett nytt möte avtalades i Halmstad den 31/1 1475, vilket dock inte kom till stånd. I Kalmar hade man 1474 enats om att en rättegång vid det avtalade Kalmarmötet 1476 definitivt skulle avgöra rättskraven. Dokumenten från Kalmar 1476 innehåller emellertid ingenting om någon sådan rättegång. Det talas däremot om att alla, som mist gods, skulle återfå dem enligt tidigare överenskommelser.⁴ Som Skoglund framhåller, torde detta bero på att

¹ A. SKOGLUND, a.a., s. 192 f.

² A. SKOGLUND, a.a., s. 193 f.

³ A. SKOGLUND, a.a., s. 196 med not 1, K. LUNDHOLM, a.a., s. 76. Den 12/9 gottgjordes han dessutom för förluster han lidit (Lundholm, ib.).

⁴ ST III: 522.

ifråga om de pantgods, som skulle återställas till Axelsönerna, uppgörelser under mellantiden skett. Ifråga om Åke Axelssons rätt till Varberg är detta urkundligt belagt.⁵

Gustav Karlsson och Arvid Trolle, som i Ronneby förpliktigade sig och hela svenska riksrådet att arbeta för unionens återställande, var båda genom arvsanspråk medintressenter i de pantsummor, vilka Kristian förr eller senare väntades återbetala. Att de hoppats på en uppgörelse om de återstående egenomskraven, förklarar förmodligen deras förbindelse i Ronneby. Trots att unionen gick om intet i Strängnäs 1477, har Kristian dock utbetalt hela pantsumman för Tranekär till Filip Axelssons arvingar, dock först 1478. En del därav tillföll Gustav Karlsson.⁶

Under 1470-talet har således Laurens, Åke och Filip Axelssons gods- och penningkrav bragts ur världen. Ivar Axelsson, den centrala gestalten i dessa rättstvister, har däremot i ett betydelsefullt avseende ställts utanför. Före Kalmarmötet 1476 hade han återfått fädernegården Härlöv och troligen gården Knabstrup på Själland⁷ samt förmodligen också fädernegården Lillö i Skåne.⁸ Betydelsefullast bland hans besittningar var Sölvesborgs slottslän, vilket han innehade som pantlän. Slottet hade Kristian under Ivar Axelssons frånvaro i Sverige 1467 tvingat att kapitulera.⁹ För Ivar Axelsson har detta slottslän varit själva grundvalen för hans maktställning i Danmark. Redan 1473 hade de danska förhandlarna lovat att söka förmå Kristian att återge honom slottet.¹⁰

När Ivar Axelsson i januari 1476 i Åhus förhandlade med konung Kristian och där avgav sin försäkran att han alltid hållit

⁵ A. SKOGLUND, a.a., s. 199 med not 2.

⁶ A. SKOGLUND, a.a., s. 200 f.

⁷ K. FABRICIUS, En nordisk lensmands liv i det 15de århundrede. SHT 1904, s. 238.

⁸ G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 11 not 34, K. LUNDHOLM, a.a., s. 73.

⁹ A. SKOGLUND, a.a., s. 144 ff.

¹⁰ Ovan s. 108.

och alltid skulle hålla slottsloven på Visborg till danska kronan, skedde det säkerligen med förhoppningen, att han skulle återfå Sölvesborg. Indirekt framgår detta av den fullmakt, som han inför Kalmarmötet 1476 utfärdade för sin svärson Arvid Trolle. I fullmakten heter det: »theslige hanem jach hauer oc fulmegtig giort oc met thette myt opne breff fulmegtigh oc myndeg giör till att anamme slotzloffwen upa seluesborgh slott».¹¹ Sölvesborg återlämnades emellertid inte till Ivar Axelsson, trots att släktgruppens representanter ställt sig välvilliga vid Ronnebyförhandlingarna.¹² Orsaken var otvivelaktigt Strängnäs mötets avvisande av unionen 1477.

Frågan om Sölvesborgs slottslän hade därmed skjutits på framtiden. Under Kristians återstående levnad kom det inte till nya förhandlingar. Vid konungens död i maj 1481 förändrades situationen, och genast aktualiserade Ivar Axelsson frågan om Sölvesborg, som vi skall se längre fram. Dessförinnan hade den magasinerade bitterheten mot riksföreståndaren kommit till utlösning. Det kan inte råda tvivel om att Kristian med politisk beräkning underlätit att överlämna Sölvesborg till Ivar Axelsson. För honom var slottet liksom den hotande bannlysningen ett viktigt påtryckningsmedel.

8

Utåt synes, som vi sett, förhållandet mellan Sten Sture och Ivar Axelsson inte ha försämrats genom utgången av Strängnäs mötet 1477. För Ivar Axelsson hade dock detta riksmöte betytt, att hans förhoppningar om att få tillbaka Sölvesborgs slottslän nu tedde sig mer ovissa än någonsin tidigare.

Å andra sidan hade Axelsönerna tack vare Sten Sture och det svenska riksrådet fått sina krav till större delen uppfyllda, och

¹¹ K. FABRICIUS, a.a., SHT 1904, s. 238, jfr K. HAGNELL, a.a., s. 275, RA C 8 p. 14 b. För dateringen FABRICIUS, ibidem not 3.

¹² 1476 innehades Sölvesborg av Knud Trudson Hase och 1480 av Poul Laksmand. K. FABRICIUS, a.a. SHT 1904, s. 239.

detta hade skett utan att unionen behövt återupprättas. Det svenska programmet från Kungsäter 1471 och Enköping 1472 hade framgångsrikt realiserats utom i fråga om Ivar Axelsson. Han blev offret för Kristians beräkningar. Gotland och Sölvesborg kom följaktligen att även i fortsättningen spela en viktig roll, när förhandlingar återupptogs.

Även om Ivar Axelsson inte var tillfreds med att Ronneby-uppgörelsen 1476 omintetgjorts av Sten Sture och männen kring honom, hade det dock varit oklokt av honom att visa det. Släktkretsens representanter vid förhandlingarna i Ronneby hade desavouerats, men Sten Sture kunde åberopa, vad han och riksrådet betytt för Axelsönerna. Även i fortsättningen var herr Ivar nödsakad att samarbeta med riksföreståndaren. Källmaterialet under åren efter 1476 kan därför inte avslöja något absolut om Ivar Axelssons verkliga inställning till Sten Sture, men han måste ha varit starkt medveten om att riksföreståndaren var den som framför andra stod i vägen för att han skulle återfå maktställningen i Danmark.

Att vänskapen inte var djupt rotad visade sig först 1481. Lundholm har dock påpekat ett par i sammanhanget viktiga förhållanden. Sten Sture har efter slaget på Brunkeberg i länspolitiken gynnat sina närmaste släktingar och för övrigt placerat lediga län i händerna på lågfrälse fogdar, medan Axelsönerna helt blivit utan nya slottslän.¹ Det är en iakttagelse av betydelse. 1472 fick Ivar visserligen Stegeborg som förläning på livstid,² men detta län innehade han tidigare. Lundholms påpekande stämmer med Ivar Axelssons påståenden om riksföreståndaren i brevet till riksrådet 1481. Han säger där, att Sten Sture i samband med riksföreståndarvalet lovat, att Erik Axelsson skulle få Kalmar slottslän och han själv Borgholms för att de gemensamt skulle säkra gränsen i söder, ett löfte, som han dock

¹ K. LUNDHOLM, a.a., s. 83. Herr Ivar har däremot fått flera häradsförläningar.

² K. LUNDHOLM, a.a., s. 68.

aldrig hållit.³ Något skäl att betvivla denna uppgift har vi inte, även om brevet är tendentiöst.

Förhållandet mellan Sten Sture och Ivar Axelsson skall emellertid enligt Lundholm ha försämrats 1480. I april detta år har Sten Sture ganska hänsynslöst utnyttjat sin ställning till att lösa in ett stort antal gårdar, som tillhört hans morfader, motiverat med att dessa sålts med återköpsrätt för arvingarna. En del av dem hade Karl Knutsson förvärvat, och vid hans död hade de tillfallit arvingarna, bland vilka var Ivar Axelssons maka Magdalena. Affären drabbade därför även herr Ivar.⁴ Hur pass mycket denna godstransaktion betytt för förhållandet mellan Ivar Axelsson och Sten Sture är dock svårt att avgöra. Det är fråga om en återlösen, och den behöver inte ha varit direkt ofördelaktig för Ivar Axelsson. Det är däremot uppenbart, att Strängnämötet 1477 måste ha inneburit en stark påfrestning för förhållandet mellan dem. Att den inte direkt framträder i källorna, beror på att det för båda var nödvändigt att ta hänsyn. I själva verket var de efter 1477 politiskt sett motståndare.

9

I mars 1481 avled Erik Axelsson på Viborgs slott.¹ Han hade då som hövitsman på detta gränsfäste sedan länge intagit en betydelsefull ställning inom Sverige. Länet hade han erhållit 1457 av Kristian I, men han var det oaktat den som verksammast bidragit till att Sten Sture 1470 blev hövitsman och riksföreståndare.² Med Sten Sture och riksrådet samarbetade han, såvitt man kan se av källorna, lojalt och gjorde betydelsefulla insatser för försvaret mot ryssarna i öster. Bland annat byggde han fästet Olovsborg, till och med så nära gränsen, att ryssarna menade, att det låg på ryskt område. I mycket hade han också satt

³ Huitfeldt V, s. 282. Jfr härtill LUNDHOLM, a.a., s. 81.

⁴ K. LUNDHOLM, a.a., s. 84 ff.

¹ Se K. HAGNELL, a.a., s. 272. Han har avlidit mellan 15/2 och 28/3.

² Se YRWING i Scandia 1966, s. 126 ff.

sin prägel på den svenska ostpolitiken. Han hade som hövitsman på Viborg engagerat sig i de livländska konflikterna under 1470-talet, och även om Sten Sture och riksrådet direkt ingrep i dessa, finns det i källmaterialet inga bevis för verkliga motsättningar mellan honom och riksföreståndaren. I det under 1470-talet rådande handelspolitiska läget strävade han efter att göra Viborg till ett centrum för rysslandshandeln.

På sitt dödsläger har han emellertid vidtagit en åtgärd av diskutabel art, enligt vad brodern Laurens, som var närvarande vid dödsbädden, uppger i brev till riksrådet den 28 mars 1481.³ Han skall kort före sin död ha ändrat slottsloven, så att den ställts till hans bröder Ivar och Laurens jämte några hans tjänare, dock till rikets tjänst och bestånd. Orsaken anges ha varit hans personliga utlägg för länet i synnerhet i samband med bygget av Olovsborg. Det skulle således vara fråga om en temporär åtgärd för att säkra arvingarna ekonomisk kompensation. Fördenskull önskade Laurens ett möte med riksrådet, vid vilket även Ivar Axelsson skulle vara närvarande. Så länge Laurens hade slottet i sin värjo med rådets vilja, lovade han att visa trohet mot riket både med slottsbyggning och tjänst. Man lägger märke till att riksföreståndaren utelämnas.

När brevet anlände, var det svenska riksrådet samlat i Enköping, och även Ivar Axelsson var närvarande där. Någon omedelbar konflikt har brevet inte förorsakat, trots att det var fråga om en handling, som både Sten Sture och riksrådet måste ha uppfattat som ytterligt självrådigt. Sten Sture har, såsom framgår av Ivar Axelssons brev till rådet,⁴ påstått, att herr Ivar i Enköping lovat att överlämna de finska slotten. Självförnekar Ivar Axelsson detta och hänvisar till att han inte kunnat ge något sådant löfte, då saken också angick hans broder Laurens.⁵ Båda är lika litet pålitliga i detta avseende, men det finns dock sanno-

³ BSH IV: 50.

⁴ Huitfeld V, s. 282 ff.

⁵ Huitfeld V, s. 282 ff.

likhet för att Ivar Axelsson varit försiktig i sina uttalanden i Enköping, och det kan möjligen ha lett till missförstånd. Vid Enköpingsmötet bekräftade Sten Sture en av riksrådet i januari beslutad häradsförläning till Ivar Axelsson som kompensation för hans utgifter i rikets tjänst och för hans byggnadskostnader på Svartsjö och Stegeborg.⁶ K. Hagnell ser däri ett försök från Sten Stures sida att vinna herr Ivar,⁷ men det var en redan tidigare gjord förläning, som riksföreståndaren inte kunde underlåta att stadfästa, såvida han inte ville inleda fientligheter, och det har han tydligen inte haft orsak till.

Ivar Axelsson måste någon tid efter Enköpingsmötet ha begett sig till Finland. Den 7 maj utställde riksrådet ett lejdebrev för honom, gällande ett möte med Sten Sture, »huar honom tectis her i riket til Åbo eller i skären».⁸ Mötesplatserna tyder på att riksrådet den 7 maj visste, antingen att Ivar Axelsson var i Finland eller också, att han inom den närmaste tiden skulle anlända dit. Den 10 juni vistades han på Viborg, ty då utfärdade han därifrån ett brev till staden Reval.⁹ Någon gång i slutet av maj eller början av juni har Sten Sture följt efter.

Forskarna är ense om att det var under Sten Stures besök i Finland, som konflikten mellan honom och Ivar Axelsson bröt ut. Palme rekonstruerar händelsen på följande sätt: »På för-

⁶ BSH IV: 52.

⁷ K. HAGNELL, a.a., s. 273.

⁸ SRS III: 1, s. 87. – Uppgifterna om Ivar Axelssons överfart till Finland är oklara och motstridiga i litteraturen. Av K. HAGNELLS framställning (a.a., s. 273 f.) får man den uppfattningen, att Ivar Axelsson, sedan Sten Sture »på försommaren» begett sig till Finland, »även skyndat» dit. S. U. PALME räknar med att Ivar Axelsson mottog budet om konung Kristians död i början av juni på Gotland och Sten Sture i Sverige samt att båda, sedan ett rådsmöte utlysts till den 5 juli, »ilat till Finland» (a.a., s. 91). A. SKOGLUND (a.a., s. 208) anser, att Sten Sture rest över till Finland, först efter det att riksrådet låtit kalla herr Ivar till rådsmötet i Tälje den 5 juli. Palmes påstående är bevisligen felaktigt ifråga om Ivar Axelsson. Han befann sig nämligen på Viborg den 10 juni (FMU V: 3870), och underrättelsen om Kristians död kom enligt Vadstenadiariet till Sverige omkring pingsten 1481, dvs. omkr. den 10 juni.

⁹ FMU V: 3870.

sommaren 1481 för han (Sten Sture) över till Finland och infann sig utanför Viborg. Där uppfordrade han Laurens Axelssons svenner att lätta på slottsklinkan och ställa slott och län till riksföreståndarens och rådets förfogande. Men de vägrade i sin tur och Sten Sture fick återvända hem med oförrättat ärende.»¹⁰ Den tidigare forskningen har uttryckt sig kortfattat och nöjt sig med att konstatera, att besöket lett till brytning, sedan Sten Sture krävt, att de finska slotten skulle överlämnas till honom.¹¹

Palmes framställning bör jämföras med Ivar Axelssons brev till riksrådet i augusti 1481.¹² Enligt detta har Sten Sture genom Jörgen Åkesson och Erik Ravelsson av Laurens Axelsson krävt redovisning för Erik Axelssons län, dvs. han har hävdad, att de efter Erik Axelssons död utgjorde län på räkenskap, liggande under rikets fatabur. Därmed skulle hövitsmannen på Viborg ha förlorat den självständiga ställning, som Erik Axelsson intagit, vilket bröderna Ivar och Laurens icke ville acceptera.

För Axelsönerna innebar en sådan förändring i Finlandslänens ställning en allvarlig försvagning av deras politiska inflytande i Sverige. Den betydelsefulla hövitsmannaställningen vid gränsen till Ryssland hade för Axelsönerna varit ett viktigt trumfkort i det politiska spelet och även av betydelse för Ivar Axelssons strävanden att återfå Sölvesborg och besittningarna i nordöstra Skåne. Vad Sten Sture krävde var, att länen efter Erik Axelssons död skulle erkännas som fataburslän, varigenom riksföreståndaren fick inflytande över dem, ett krav, som var helt i sin ordning.

I den historiska litteraturen möter uppfattningen, att Sten Stures Finlandsresa 1481 närmast varit en impulsiv handling från hans sida, varav följden med nödvändighet blev en brytning mellan honom och Ivar Axelsson. Det måste dock ha varit

¹⁰ S. U. PALME, a.a., s. 87.

¹¹ BSH IV, Inl. s. LXVII, A. SKOGLUND, a.a., s. 208 f., K. HAGNELL, a.a., s. 68.

¹² Huitfeld V, s. 282 ff.

med rådets samtycke Sten Sture for över till Finland för att reda upp frågan om länen, såsom framgår av det lejdebrev rådet den 6 maj, således ganska långt före Sten Stures överfart, utställde för Ivar Axelsson,¹³ gällande förhandlingar mellan denne och riksföreståndaren. Förmodligen har Ivar Axelsson nonchalerat denna invit, då han inte var intresserad av att förhandla med riksföreståndaren. Därmed kan han ha framtvingat Sten Stures Finlandsresa.

Rådet har emellertid också låtit kalla Ivar Axelsson till en herredag i Södertälje den 5 juli.¹⁴ Som överbringare av denna kallelse använde det hans nära anhöriga Arvid Trolle, Gustav Karlsson och Nils Eriksson. Hur den ligger i tiden i förhållande till Sten Stures Finlandsresa kan inte avgöras med absolut säkerhet. Skoglund menar, att Sten Stures resa företogs »sannolikt efter» kallelsen till Täljeherredagen.¹⁵ Sannolikare är, att det förhåller sig tvärt om. Ifråga om dem som överbragte kallelsen tillägger Huitfeld, väl på grund av brevets uttryckssätt, att »dennem skulle hand fuldkommelig tro». Ivar Axelsson förklarade sig dock inte kunna delta i herredagen på grund av sjukdom. Samtidigt passade han på att betona hotet från ryssarna, vilket var så allvarligt, att man borde förstärka styrkorna i Finland.¹⁶

I det brev, Ivar Axelsson den 6 augusti sände till riksrådet, har hans bitterhet mot Sten Sture tagit sig uttryck i ett häftigt utfall mot riksföreståndaren. Han beskyller honom för illvilligt tal om honom och hans broder trots den hjälp de gett honom, framför allt vid riksföreståndarvalet. Därvid hade han skriftligen lovat, att Ivar skulle få Borgholms och brodern Erik Kalmar slottslän, för att de gemensamt skulle tjäna riket i Sydsve-

¹³ SRS III: 1, s. 87. Breveexcerpt av Rasmus Ludvigsson.

¹⁴ En herredag har sammanträtt i Tälje i slutet av augusti. BSH IV. Inl. s. LXVII not 4, K. HAGNELL, a.a., s. 274 not 86.

¹⁵ A. SKOGLUND, a.a., s. 208.

¹⁶ Huitfeld V, s. 282 ff.

rige. Detta löfte hade han aldrig uppfyllt. Riksråden borde nu se till, att Sten Sture inte fick för stort inflytande, ty med sin girighet skulle han då utarma både herr Ivar och hans bröder. Slotten och länen ville herr Ivar inte överlämna till Sten Sture men däremot till rådet mot kompensation för Erik Axelssons utgifter. Ivar Axelsson förnekar vidare, att han och brodern önskade behålla slotten som arv och eget eller i syfte att skada riket, såsom påståtts, liksom att han skulle ha lovat Sten Sture att överlämna länen. Det var fråga om ersättning till arvingarna, vilket han hoppades rådet skulle inse, så att han och brodern inte tvingades bryta med Sverige.

Herr Ivar framställer sig som bedragen av Sten Sture efter riksföreståndarvalet, och när han framhåller Sten Stures snikhet, är det möjligt, att dennes godsinslösningar 1480 kan ligga bakom. Något förtroende för riksföreståndaren ger han sig sken av att inte längre kunna hysa.

Ivar och Laurens Axelsson önskade tydligen behålla länen i Finland, vilket stred mot Erik Axelssons slottsloven. Denna hade enligt Laurens brev till riksrådet ändrats av Erik Axelsson på dödsbädden. Den har således varit ställd på riksföreståndaren i första hand och rådet i andra.

Axelsöernas taktik synes ha gått ut på att ställa riksföreståndaren utanför uppgörelsen om länen. Genom att kräva kompensation för Erik Axelssons personliga utlägg hoppades de antagligen kunna förmå rådet att överlämna länen åt Laurens, då riket därigenom skulle slippa direkta utbetalningar. Ivar Axelsson framställer därför riksföreståndaren som trolös och girig, och därför erbjuder han sig att överlämna slottslänen till riksrådet, samtidigt som han manar detta att inte låta Sten Sture bestämma för mycket i saken. Denna taktik förutsatte emellertid, att rådsmajoriteten var okänslig för sådana manipulationer med slottsloven, som Axelsöerna gjort sig skyldiga till. För att minska effekten av ändringen i slottsloven betonar Ivar Axelsson, att alla påståenden om att de önskade behålla länen för

egen del eller för att skada riket var oriktiga. Det var endast fråga om skälig kompensation.

Hos K. Hagnell heter det, att Ivar Axelssons erbjudande att överlämna länen till riksrådet »måste ha åstadkommit splittring mellan herr Sten och rådet».¹⁷ Som stöd åberopar hon Olaus Petris uppgift att rådet under förhandlingarna önskat lägga Tavastehus län under rikets drätsel, något som Ivar Axelsson var villig att gå med på men till vilket Sten Sture ställde sig avvissande.¹⁸ Frågan är emellertid, hur denna av Olaus Petri mycket oklart refererade uppgift skall uppfattas. Man frågar sig, hur det i så fall skulle bli med Raseborgs och Viborgs län. Olaus Petri måste ha lösryckt uppgiften ur det sammanhang, i vilket den skulle kunna möjliggöra slutatser av denna art. Om Tavastehus län lades under rikets drätsel med Ivar Axelssons samtycke, måste det rimligtvis ha inneburit någon fördel för herr Ivar, förmodligen ifråga om de båda andra länen. Däri har vi antagligen att söka orsaken till Sten Stures negativa inställning. Av Olaus Petris framställning torde också framgå, att rådet böjde sig för Sten Stures uppfattning. Någon splittring mellan Sten Sture och rådet kan uppgiften inte vittna om. Tvärtom är det av källorna uppenbart, att Sten Sture och rådets majoritet stod enade gentemot Ivar Axelsson. Rådet utfärdade lejdebrevet för hans möte med riksföreståndaren, rådet kallade honom till herredagen i Tälje, säkerligen i samförstånd med Sten Sture. Efter Kristians död vände sig rådet till det danska riksrådet med klagomål över att änkedrottning Dorotea hösten 1481 på nytt utverkat bannlysning över riksföreståndaren, då detta var till skada för förhandlingarna om unionens återupprättande.¹⁹

Ivar Axelsson torde således fullständigt ha misslyckats med att rubba Sten Stures ställning inom rådet. I Huitfeldts referat

¹⁷ K. HAGNELL, a.a., s. 274.

¹⁸ O. PETRI, *En svensk cröneka*, ed. Sahlgren, s. 247.

¹⁹ *Missiver I*, s. 74 ff., G. CARLSSON, a.a., HT 1911, s. 249 ff., dens. a.a., *Hist. ark.* 3, s. 16.

av Ivar Axelssons augustibrev finns dessutom en märklig passus. »Scriffuer oc at hand før haffde troet noget andet end at raadet skulde forbødet tilfør paa for^{ne} Festning.»²⁰ Denna passus vittnar om att Ivar Axelsson blivit djupt besviken på rådet, vilket uppenbarligen på Sten Stures förslag stoppat tillförsel till Viborg.

Den 21 maj 1481 avled konung Kristian på Köpenhamns slott.²¹ Nyheten därom har enligt Vadstenadiariet anlänt till Sverige vid pingsttiden, dvs. omkring den 10 juni.²² Sten Stures aggressiva uppträdande mot Ivar Axelsson i Finland bör troligen tolkas så, att han lämnat Sverige före budskapets ankomst.²³ Senast i augusti sände tronföljaren Hans en beskickning till Sverige.²⁴

Dödsfallet ställde både Sten Sture och Ivar Axelsson inför en helt ny situation. För Ivar Axelsson öppnade sig nya möjligheter att återinta stormannaställningen i Danmark. För Sten Sture aktualiserades unionsfrågan med allt vad det förde med sig för riksföreståndaren ifråga om krav på diplomatisk försiktighet.

I detta nya läge har Ivar Axelsson inte velat försitta sina möjligheter att påverka händelsernas utveckling och därför bekvämt sig till att söka kontakt med riksrådet. I förra hälften av november 1481 samlades ett rådsmöte i Nyköping.²⁵ Både Ivar Axelsson och Sten Sture var närvarande. Mötet blev upptakten till ett närmande mellan dem.

I början av 1482 har Sten Sture så besökt Ivar Axelsson på Stegeborg. Riksföreståndaren har i samband därmed skriftligen försäkrat, att sedan de nu »sagt hverandre et stadigt venskab», så var all den ovilja, som rått mellan dem, bragt ur världen. Samtidigt lovade han att bistå Ivar Axelsson och dennes vänner

²⁰ Huitfeldt V, s. 284.

²¹ G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 14 med not 46.

²² SRS I: 1, s. 194.

²³ K. HAGNELL, a.a., s. 68 f.

²⁴ G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 15 med not 49, BSH IV: 56.

²⁵ HH 31: 142, BSH IV Inl., s. LXVII, K. HAGNELL, a.a., s. 273.

i alla deras rättfärdiga ärenden med liv, gods och makt, så länge han levde. Hans medbeseglare borgade för att han skulle hålla sitt löfte.²⁶ Vad Sten Sture förband sig till var tydligen bl.a. att bistå Ivar Axelsson med att återfå Sölvesborgs slottslän jämte de nordöstskånska besittningarna. Riksföreståndaren behövde binda Ivar Axelsson. Frågan om de finska länen var inte löst, och någon konflikt om dem var inte längre möjlig, då Sten Sture nu måste koncentrera hela sitt intresse på den åter aktualiserade unionsfrågan.

Resultatet av Stegeborgsuppgörelsen lät inte länge vänta på sig. När det svenska riksrådet den 3 maj 1482 skrev till det danska, infogade det en bön («wy bidden ock fruntlich») om att de danska riksråden »truweligh» ville hjälpa till med att »unse leve broder her» Ivar Axelsson måtte få kompensation för sina stora förluster i Danmark och Skåne.²⁷ Man planerade på svensk sida, att Ivar Axelsson jämte Gustav Karlsson och Svante Niklasson skulle fara till Åhus för förhandlingar, och brevet har kommit till för att säkra dessa stöd från danska riksrådet. Hur det gått med de planerade förhandlingarna är okänt, men förmodligen har de inte blivit av, ty den 19 juli 1482 berättar domprosten Albert Kitzling i ett brev, att Arvid Trolle som svenskt sändebud besökt Köpenhamn, varvid en uppgörelse angående Ivar Axelsson kommit till stånd med konung Hans. Innebörden av den var, att Ivar Axelsson skulle »Gotland ledig und loss wedder geben zu der krone zu Tenemargken». Därpå heter det: »und dorauf ist Sulvessborgh vir rittern zu getruwer hant eingeantwortet, so lang biss konigk Johan Sweden innen hot».²⁸

²⁶ Rep. dipl. II: 7 nr 13024. Ifråga om dateringen se dessutom BSH IV, Inl. s. LXVII f., A. SKOGLUND, a.a., s. 224 f., K. HAGNELL, a.a., s. 69 not 55. K. Hagnells invändningar mot dateringen kan inte tillmätas någon betydelse. Vi vet, att Sten Sture befann sig på Stegeborg den 13 januari 1482. BSH IV: 57.

²⁷ Brevet tryckt i Politische Correspondenz des kurfürsten Albrecht Achilles III, s. 178 not 4.

²⁸ Politische Correspondenz des Kurfürsten Albrecht Achilles III: 883.

Så hade situationen för Ivar Axelsson på nytt ljusnat. Han hade utsikter att återfå Sölvesborgs slottslän men först sedan han återlämnat Gotland till Danmark och Hans blivit konung i Sverige. Konung Hans utnyttjade liksom fadern Ivar Axelssons alltid lika starka önskan om att återfå stormannaställningen i Danmark. Han passade emellertid också på att göra uppfyllandet av hans krav beroende av att han först återställt Gotland till danska kronan. Han kunde göra det, då svenskarna i Kalmar 1476 krävt, att ön skulle överlämnas till Sverige, innan unionskonungen insattes i sina rättigheter. Ivar Axelsson stod därför inför ett svårt problem, så länge man i Sverige höll fast vid sin inställning i Gotlandsfrågan. Sten Stures löfte att bistå honom med liv, gods och makt ifråga om alla hans rättmätiga anspråk syntes dock ha förbättrat läget sedan 1476. Allt hängde för Ivar Axelsson på unionsförhandlingarna, men det gällde också för honom att finna en väg till lösning av Gotlandsfrågan, så att han inte behövde riskera att bli av med ön utan compensation i Danmark. Sten Sture föreföll han ha bragt i en låst position.

IO

Sedan Kristian I var borta, synes det ha funnits starka sympatier för unionens återupprättande inom det svenska riksrådet och tydligen till och med så starka, att Sten Sture inte öppet kunde uppträda som motståndare till en förnyad union. Han var också bunden av hänsyn till Ivar Axelsson och någon kampanj mot den nye, oprövade tronkrävaren kunde han inte gärna sätta igång. Konung Hans kunde dessutom åberopa, att han redan under faderns tid valts till svensk tronföljare. Han kunde till och med förete svenska valbrev från 1463.¹

Det är denna ur Ivar Axelssons synpunkt gynnsamma situa-

¹ G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 15 not 48; jfr K. HAGNELL, a.a., s. 66 not 43.

tion, som kom honom att snabbt ändra inställning och infinna sig till rådsrådet i Nyköping i november 1481. I riksrådet kunde han nu räkna med stöd från unionsvännerna. Sten Stures förlikning med honom 1482 blev en nödvändig följd av detta nya läge. De svor varandra »et stadigt venskab». För riksförståndaren var detta vägen att behålla greppet om unionsförhandlingarna och påverka villkoren för unionen. Han kände riksrådets vilja att effektivt begränsa unionsmonarkens befogenheter, och förmodligen räknade han med att kunna utnyttja den.

Samtidigt har han inriktat sig på att vinna ärkebiskop Jakob Ulvsson, unions- och fredsvännen från 1471. Under åren 1481–1483 har ärkestiftet och ärkebiskopen blivit föremål för tre förläningar, en varje år. Två av dessa tillföll Jakob Ulvsson personligen. Vid Kalmarmötet fick han Norrbotten i förläning,² och denna förläning kom samtidigt med att Jakob Ulvsson protesterade mot att danske ärkebiskopen vid mötet uppträtt med anspråk på primat över den svenska kyrkan. Jakob Ulvsson betonade därvid, att den danske ärkebiskopens uppträdande skadade unionsförhandlingarna.³

Det svenska riksrådet fick emellertid i sina strävanden att begränsa unionskonungens befogenheter oväntat stöd. I Norge hade man accepterat det unionella konungavalet. Det norska riksrådet var dock 1481 lika litet som det svenska villigt att välja Hans till konung utan villkor. Följden blev ett närmande till Sverige. Den 1 februari 1482 slöts ett formligt förbund i Oslo.⁴ Fördraget stadgade gemensamt uppträdande i synnerhet vid »thette konings wal, som nu fore staar». Norge krävde att »komme til en fwll friiheet igen» och försåg till och med det svenska riksrådet med en förteckning över vad man haft emot konung Kristian.⁵ På svensk sida hade man avtalat ett möte med

² G. KELLERMAN, a.a., s. 141 f.

³ G. KELLERMAN, a.a., s. 143 f.

⁴ ST III: 526. ⁵ ST III: 526, s. 364 ff.

danska riksrådet i Kalmar, vilket norrmännen önskade flytta till Ny-Lödöse.⁶

Den norska aktionen ifrågasatte inte unionen. Den avsåg endast att säkra Norges frihet inom unionen. I det avseendet befann sig riksråden i Sverige och Norge på samma linje. De danska konungarna hade däremot inte accepterat, att Norge genom Kalmardokumentet skulle ha blivit ett valrike. Det framgår, när det gäller konung Hans av det lejdebrev, som han den 14 oktober 1482 utfärdade för svenska förhandlare vid ett möte i Halmstad 1483. I det kallar han sig: »vdwald koningh til Danmarks oc Sweriges riige, rett arfwing til Norrige».⁷

Kalmarmötet hölls i augusti 1482. Någon hänsyn till norrmännens önskan om en flyttning av mötet till Ny-Lödöse tog man inte, trots att norrmännen påstod, att det danska riksrådet underrättat dem om att det skulle flyttas enligt deras önskan. Det svenska rådets meddelande om att mötet skulle hållas i Kalmar, hade anlänt för sent för att de skulle kunna låta sig representeras.⁸ Norrmännen har förts bakom ljuset av danskarna, ty ungefär samtidigt med Kalmarmötet infann sig danska sändebud i Norge med begäran om att det norska riksrådet skulle hylla Hans. Det norska riksrådet berättar i brev till det svenska, att man vägrat med motiveringen, att deras krav först skulle uppfyllas.⁹ Den danska taktiken tycks ha gått ut på att hålla norrmännen borta från ett gemensamt konungaval och under tiden förmå dem att hylla Hans som arvinge till kronan.

Den överenskommelse, som i Kalmar 1482 slöts mellan de svenska och danska förhandlarna,¹⁰ räknar med unionen som ett faktum och förklarar, att de tre rikenas »bebinning» stadgar, att när en konung avled, skulle riksråden samlas och i endräkt besluta om rikenas fred och bestånd. Därför hade man nu mötts och samtyckt och fullbordat den eviga fred och bebindning, som

⁶ ST III: 526, s. 364.

⁷ ST III: 527, s. 368.

⁸ Hadorph II, s. 306 f.

⁹ Hadorph II, s. 309 f.

¹⁰ ST III: 527.

här i Kalmar »i nagher forliden aar giord, stadfæst ok beseglad war». Det är således fråga om 1476 års unionsförslag, och det säges i alla sina artiklar skola bli »wiid fulla makt til ewig tiid». Man förklarar sig vara helt ense om att dessa tre rikena skulle »bliffua ok wara vnder een herre ok konungh til ewig tiid epter wore gamble ok nye bebindelse».

Då emellertid inga norrmän infunnit sig, fastän de hade blivit underrättade, tvangs man att uppskjuta förhandlingarna om konungaval till ett nytt möte, i vilket även norrmännen kunde delta, något som förmodligen kom den närvarande Sten Sture väl till pass. Några svenska riksråd skulle genast bege sig till Köpenhamn för att bestämma tid och plats för konungavalet. Trots att man stadfäst 1476 års unionsakt, säger sig de svenska riksråden dock ha »latid vpkasta paa Norgis raadz behagh» några artiklar om hur konungen skulle styra rikena. Det nya mötet fastställdes i Köpenhamn till den 13 januari och skulle hållas i Halmstad.¹¹

När man i 1482 års överenskommelse talar om 1476 års unionsakt, tillerkänner man den laga giltighet, eftersom den i Kalmar blev »stadfæst ok beseglad». Därvid tar man dock endast hänsyn till de svensk-danska rådsherrarna och ser helt bort ifrån att den aldrig stadfästas och beseglats av konung Kristian. Hans ändringar i Ronnebyförsäkran samma år drar man ett streck över. Det svenska riksmötet hade inte heller godkänt dessa. När man talar om den »gamble bebindelsen» åsyftar man rimligtvis 1397 års unionsbrev.

Sten Sture synes således ha accepterat unionens återupprättande. I och för sig är detta inte märkligt. Han var nödsakad till det. Ett öppet ställningstagande mot unionen skulle endast ha lett till minskat inflytande för hans del. Det skulle antagligen också ha lett till en brytning med Ivar Axelsson.¹²

¹¹ ST III: 527, s. 368.

¹² S. KRAFT säger (Sveriges historia III: 2, s. 199), att »det torde ha varit fruktan för ett samgående mellan Axelsönerna och riksrådet, som kommit Sten Sture

I I

De artiklar, som de svenska rådsherrarna i Kalmar sade sig ha »vpkastat», har bevarats och tryckts av G. Carlsson.¹ De visar sig vara själva grundvalen för den kända Kalmarrecess av 1483, och de är alla av svenskt ursprung, såsom framgår av flera fakta.²

Inledningsvis säges, att förhandlingarna samtycka, stadfästa och fullborda den eviga freden och kärliga bebindelsen i fråga om alla de artiklar, som överenskommits mellan rikena, »særdeltes adh tæssa try rike bliffwa vnder en konung och herre til ewigh tidh».³ Den del av meningen, som inledes med »særdeltes», anknyter till unionsbrevet från 1397. När det i fortsättningen förklaras, att den som väljes till konung, skall avlägga ed på alla följande »articula och puncta», så har man vid deras utformande utnyttjat de föregående unionsakterna, vilkas rättsgiltighet man samtidigt anser sig ha förnyat, då i första hand unionsakten av 1476 men även unionsbrevet från 1397. Det sista stadgandet i utkastet från 1482 – i en text det näst sista – är, som G. Carlsson påpekat,⁴ hämtat ur 1397 års unionsbrev.

Därmed ställes vi inför frågan om Kalmardokumentets rättsgiltighet, en fråga, som länge engagerat forskarna, och också en fråga, i vilken meningarna gått starkt isär. Dock har 1900-talets nordiska historiker varit ense om att unionsbrevet, sådant det föreligger, icke är rättsgiltigt.

En uppfattning inom modern historisk forskning, företrädd framför allt av Lauritz Weibull och Erik Lönnroth,⁵ förklarar,

att falla undan vid 1482 års förhandlingar i Kalmar». Det var dock en politik, som han inlett redan 1481, som vi ovan sett, och rådet hyste knappast några sympatier för Axelsönerna.

¹ G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 61 ff., L. SJÖDIN, Arvid Siggessons brevväxling. Gamla papper angående Mora socken 2, s. 443.

² G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 20 f.

³ G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 61.

⁴ G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 21 med not 4.

⁵ L. WEIBULL, Unionsmötet i Kalmar 1397. Scandia 1930, dens. 1397 års

att det i danska riksarkivet förvarade unionsbrevet är ett fallet unionsförslag i konceptform och således icke rättsgiltigt. Denna uppfattning har baserats på dokumentets bristfälliga diplomatiska form. Det är skrivet på papper, sigilleringen är ofullständig, textändringar förekommer, sigillen säges vara hängda under akten men är tryckta på papperet.

En annan uppfattning, företrädd av G. Carlsson och Allan Mohlin, går ut på att 1397 års unionsbrev fått rättsgiltighet genom senare utfärdade men nu försvunna urkunder. G. Carlsson har nått fram till sin uppfattning genom ett ingående studium av det närmast följande århundradets syn på dokumentet.⁶ Här emot har E. Lönnroth anfört, att 1397 års unionsbrev kommit att tillskrivas rättsgiltighet under 1400-talet genom att dess användbarhet »upptäcktes först av kung Erik och hans förtrogna».⁷

S. Tunberg, J. Schreiner och H. Koht har sökt visa, att unionsbrevet förblivit ett utkast på grund av norskt motstånd.⁸ Åke Sällström har hävdad, att unionsbrevet 1397 skulle vara de danska representanternas förbindelsebrev till unionskonungen och de båda andra unionsrikena,⁹ en uppfattning som tar för litet hänsyn till dokumentet självt.

unionsbrev och dess rättsgiltighet. Scandia 1931, E. LÖNNROTH, Sverige och Kalmarunionen, s. 44 ff., dens. Unionsdokumentet i Kalmar 1397. Scandia 1958.

⁶ G. CARLSSON, Kalmarunionen. Till frågan om rättsgiltigheten av 1397 års unionsavtal. HT 1930, dens. 1397 års mötesbeslut om Nordens evärdliga förening. HT 1931, dens. Medeltidens nordiska unionstanke. Det levande förflutna 8., dens. På tröskeln till Kalmarunionen. HT 1964, s. 264 ff. A. MOHLIN, Unionsavtalet under drottning Margareta. HT 1950, s. 345 ff.

⁷ E. LÖNNROTH, a.a., Scandia 1958, s. 67. Denna uppfattning möter i utförligare form hos K. ERSLEV i Aarbøger for Oldkyndighed og Historie 1889, s. 146 ff. och även hos A. E. CHRISTENSEN, Erik af Pommerns danske kongemagt, Scandia 1951, s. 56 ff.

⁸ S. TUNBERG, Huru thet war talet i Kalmarn. HT 1946; J. SCHREINER, Mötet i Kalmar 1397. HT 1951, dens., Beseglingen av unionsbrevet 1397. NHT 38 (1957). H. KOHT, Unionsbrevet frå Kalmar 1397 i Syn og Segn, dens., Drottning Margareta och Kalmarunionen, dens., Tilsvar. NHT 38 (1957).

⁹ A. SÄLLSTRÖM, Aristokrati och hierarki i det medeltida Sverige I.

Senast har en dansk forskare, Henry Bruun, uttalat sig i frågan i samband med att han undersökt vidimationen av unionsbrevet från 1425. För Bruun framstår som ett faktum, att den som utställde 1425 års vidimation, betraktat 1397 års unionsbrev »for retsgyldigt».¹⁰ Utställare av vidimationen är roskildebiskopen Jens Andersen Lodehat, brorson till roskildebiskopen Peder Jensen Lodehat, vilken sistnämnde var med om att sigillera unionsbrevet i Kalmar 1397. Tillsammans med Jens Andersen beseglade dessutom några vittnen. Enligt Bruun måste det förhållandet, att en om tidens politiska händelser så välunderrättad och med diplomatiken så förtrogen man som roskildebiskopen vidimerat unionsbrevet, samtidigt som han redogjort för dess brister, med nödvändighet tolkas så, att han betraktat det som rättsgiltigt. Som följd därav fastslår han, att detta måste bli ett faktum av vikt i debatten om unionsbrevet, även om det inte slutgiltigt kan lösa problemen kring urkunden.¹¹

Bruuns framställning lider av en viss inkonsekvens. När han hävdar, att en man i ledande ställning, vars farbror varit med om att besegla unionsbrevet, otvivelaktigt betraktat det som rättsgiltigt, men han det oaktat lämnar frågan om brevets rättsgiltighet öppen genom att summera, att detta måste bli ett faktum av vikt i debatten om rättsgiltigheten, blir man förvånad. Är unionsbrevet inte rättsgiltigt, så har Jens Andersen antingen låtit föra sig bakom ljuset eller också har han mot bättre vetande velat göra konungen till viljes. Båda möjligheterna utesluter dock Bruun. Tydligen har Bruun känt sig så bunden av tidigare auktoriteter, att han icke vågat dra den enda rimliga slutsatsen av sin undersökning. Den fråga Bruun borde ställt i sin uppsats är, hur 1397 års unionsbrev kunnat uppfattas som rättsgiltigt av roskildebiskopen.

¹⁰ H. BRUUN, Kalundborgvidissen 1425 af Kalmarunionsbrevet 1397. DHT 11 R. VI, s. 570. Jfr även H. BRUUN, Biskop Jens Andersen (Lodehat) som oppositionsfører. DHT 11 R VI, s. 427 ff.

¹¹ H. BRUUN, a.a., DHT 11 R VI, s. 571.

Frågan huruvida unionsbrevet är ett formellt rättsgiltigt statsfördrag, har blivit för viktig för forskarna.¹² Den har växlat in dem på ett spår utan sidospår och omöjliggjort en obunden bedömning av unionsbrevet, och när forskningen gått så långt, att den betraktat unionsbrevet som ett fallet koncept, har den säkerligen missförstått aktstycket. Att det inte, som den moderna forskningen är ense om, utgör ett rättsgiltigt statsfördrag, framstår dock som uppenbart.

Unionsbrevet från 1397 måste från början ha varit tänkt som ett koncept. Det framgår av att corroboratio mynnar ut i det avslutande: »tha hafuom wi . . . ladit wora incigle met goth wilghæ henges for thettæ breff». Det kan inte vara enbart en lapsus av skrivaren. Det visar, att man tänkt sig en pergamentsurkund. I och med att man tryckt sigillen på papperet, har dokumentets karaktär förändrats. Det har fått en helt annan betydelse.

Samtliga svenskar har sigillerat och sannolikt tre av de i texten nämnda danskarna.¹³ Det är värt att fästa sig vid detta. Man sigillerar inte ett koncept, och gör man det, så sker det på grund av att man är förvissad om att det skall få betydelse på något sätt.

Den union, som genom kröningsakten i Kalmar 1397 säkerställdes för Eriks livstid, har samtidigt med kröningen varit föremål för förhandlingar för att den skulle bli evig. I unionsbrevet heter det med anknytning till kröningsakten:

»tha war her j for:de tymma oc stadh en stadhelich oc wbrydelich saemye, fridh, oc forbinding halneth, deythingeth oc aend met radh oc samthykke then for:de wor fru drotning Margretes oc met en raet

¹² En liknande uppfattning har också E. LÖNNROTH i Scandia 1958, s. 50. Han betonar, att »problemet har behandlats som ett isolerat, källkritiskt problem», vilket icke har gagnat »den nyktra bedömningen av Kalmardokumentet som politiska aktstycken».

¹³ Jfr dock N. SKYUM-NIELSEN, Et videnskabeligt falsum i debatten om Kalmarunionen. Scandia 1960, s. 1 ff.

endrecht oc samthykke alle rikesens radhgeuere oc men aff alle thry koningriken fulbordhet j thenne modæ, som her efter følger.»

Det förklaras i citatet att i samband med kröningen en fast och obrytbar sämja, fred och förbindning dagtingats och ändats med konungens och drottning Margaretas råd och samtycke samt fullbordats i rätt endräkt och med samtycke av alla tre rikenas rådgivare och män på det sätt, som framgår av de följande artiklarna. Innebörden är således att i samband med kröningen förhandlingar förts med konungens och drottning Margaretas råd och samtycke, samt att dessa förhandlingar lett till en överenskommelse mellan alla tre rikenas rådgivare och män om de artiklar, som därefter följer. Det talas därvid inte om något unionsfördrag utan om att rikenas rådgivare och män enats om en fast fred och bebindning mellan rikena, baserad på de följande artiklarna.

Detta parti i dispositio korresponderar med corroboratio. Be-seglarna förklarar sig där sigillera av tre anledningar, och corroboratio anger stegvis dessa. Den första är vanlig i bekräftelse-formler och densamma som möter i kröningsdokumentet. »Til mere beuaring alle thisse forscrefne stykke, at the scule stadighe, faste oc wbrydelicæ blifue etc.». Den har inte något särskilt intresse. Annorlunda är det med de båda andra.

Den andra anledningen till sigilleringen formuleras på följande sätt:

»oc at breff sculæ gifues wppa perkman screfne, tw aff huart rike . . . lwdende j alla modæ oc met allæ artikele, som haer forescrefuet star, oc sculæ incigles met wor herræ koningens oc wor fru drotningens oc rikesens radz oc mens oc køpstaethes incigle aff huort of thisse thry rike.»

Det innebär, att sigillanterna bekräftar med tanke på en framtida konsekvens av besluten i Kalmar i form av ett förutsett statsfördrag mellan rikena, högtidligt bekräftat av konungen, drottning Margareta samt riksråd och köpstäder i de tre rikena.

Ett sådant statsfördrag förutsättes bli utfärdat i form av pergamentsbrev, två av varje rike. Betoningen av att pergamentsbrev skall utfärdas har sin bakgrund i att unionsbrevet är skrivet på papper. Det skall således ersättas med urkunder av hållbarare material.

För det tredje säger man sig ha sigillerat, emedan det man enats om och avtalat i Kalmar skulle föreligga i exakt den form, vari det skulle utgöra grundvalen för den eviga unionen mellan rikena. I bekräftelsen heter det:

»oc at alle thisse stykke æræ suo talædhe oc ende oc at the i alle modæ suo fuldrages oc fulcommes oc blifuxæ sculæ, som fore screfuet star.»

Pergamentsbrevet har aldrig utfärdats, och något statsfördrag har aldrig kommit till stånd. Förklaringen torde, såsom tidigare antagits, vara, att drottning Margareta och konung Erik inte haft intresse av ett statsfördrag, dvs. inte haft intresse av att bekräfta Kalmarbeslutet. En bekräftelse skulle ha fört med sig, att den eviga unionen baserats på en så bräcklig grund som en gemensam valakt vid inträffad tronledighet. Dessutom skulle en kunglig bekräftelse fört med sig, att konungen därigenom själv skulle satt arvsrätten till den norska kronan ur funktion, dvs. förvandlat även Norge till ett valrike. För honom gällde det i stället att säkra kronan i Danmark och Sverige i händerna på en efterträdare, som utsetts under hans egen regeringstid, såsom snart visade sig.

Även om unionsbrevet i vissa avseenden utformats som en fördragsurkund, är det icke en fördragsurkund i den form det föreligger. Brevets corroboratio innebär, att en verklig fördragsurkund skjutits på framtiden 1397. De pergamentsbrev, som skulle utfärdas, innehållande unionsbrevets artiklar, bekräftade av konungen, drottningen Margareta, rikenas råd och män samt köpstäderna, var avsedda att bli statsfördraget om den eviga unionen.

Unionsbrevet från Kalmar har bekräftats, därför att de beslut, som rikenas råd och män vid förhandlingarna i samband med kröningen enats om som villkor för den eviga unionen, skulle föreligga i avtalens exakta form och på så sätt också kunna tjäna som förlaga för ett kommande statsfördrag. Unionsbrevet vill säkra, att »alle thisse forscrefne stycke» skulle föreligga fasta och orubbliga, så att de kunde »fuldraghes oc fulkommes», som det heter i bekräftelsen.

Även om de i Kalmar förutsedda pergamentsurkunderna inte kom till stånd, innehåller unionsbrevet dock de artiklar, vilka de tre rikenas råd och män vid Kalmarmötet enats om som grundval för den eviga union, som de planerat och avtalat. I det avseendet är unionsbrevet vittnesgiltigt, oberoende av om det fått kunglig bekräftelse eller ej, oberoende av om det resulterat i ett statsfördrag eller ej. Artiklarna behöll vid Erik av Pommerns frånfälle sin giltighet för stormännen som villkor för att unionen skulle bestå. Denna rättsgiltighet räcker för att roskildebiskopen Jens Andersen Lodehat kunnat vidimera unionsbrevet 1425, och den förklarar också, att man redan under medeltiden kunnat förse unionsbrevet med arkivanteckningen: »En dechtingen, at thesse III rike skole ewinnen bliue vnder en koning, som giordh war i Calmaren.»

En kunglig bekräftelse var för Erik av Pommerns del inte nödvändig, då unionen för hans tid var lagfäst genom kröningen och kröningsdokumentet. Unionsbrevets artiklar stod det honom dock fritt att åberopa, om han så fann för gott, eftersom de av rikenas råd och män hade accepterats som grundval för den eviga unionen. Detta har han gjort redan 1415, som Allan Mohlin framhållit.¹⁴ I ett brev till Norge förklarar han då med direkt anknytning till 1397 års unionsbrev: »Dessa riken Norge, Danmark och Sverige är genom en med fullt samtycke antagen överenskommelse av rikenas bästa män så förenade med var-

¹⁴ A. MOHLIN, a.a. HT 1950, s. 346.

andra, att det ena riket skall vara det andra till bistånd och hjälp för fredens bevarande.»¹⁵ Det är denna konungens uppfattning om brevets rättsgiltighet, som ligger till grund för vidifikationen av 1425. Det är bindande för rikena, därför att deras råd och män i Kalmar 1397 stadfäst och samtyckt dess artiklar. Vi kan icke komma ifrån detta utan att hävda, att uppgifterna i unionsbrevet är oriktiga. Ingen av de nordiska stormännen under halvseklet efter Kalmarmötet har dock gjort det. 1900-talets nordiska historiker har däremot förklarat, att unionsbrevet från 1397 är ett fallet unionsförslag i konceptform, vilket man under 1400-talet mot bättre vetande skulle ha utnyttjat, när det varit fördelaktigt. Först den danske forskaren Bruun har, såvitt man kan se, funnit detta betänkligt.

Genom att något statsfördrag inte kom till stånd, syntes 1397 års unionsbrev få sin verkliga politiska betydelse, först när unionens evärdlighet ställdes på prov vid ett gemensamt konungaval. Erik av Pommern var medveten därom, och han sökte förekomma brevets bestämmelser genom att redan under sin livstid säkra tronföljden. Den pommerska successionen,¹⁶ byggd på arvsprincipen, var hans motdrag mot det unionsbrev han aldrig bekräftade.

Unionsbrevet från Kalmar 1397 innehåller således de överenskommelser, som de i Kalmar i samband med kröningen församlade svenska, danska och norska stormännen enats om som grundval för den eviga unionen. De har gjort detta vid muntliga förhandlingar i samband med kröningen. Unionsbrevet säger sig endast innehålla dessa överenskommelser. Av 17 namngivna utställare har tio sigillerat och därmed borgat för riktigheten i de återgivna artiklarna. Varför inte alla sjutton sigillerat vet vi inte.

Dessa artiklar blev aldrig utfärdade i statsfördragets form, då

¹⁵ SD III: 2067. Se A. MOHLIN, a.a. HT 1950, s. 346 not 4.

¹⁶ Se därom G. CARLSSON, Sveriges historia III: 1, s. 209 ff., dens. i HT 1930, s. 450.

Erik av Pommern inte befann sig i en sådan situation, att han behövde bekräfta dem. Det oaktat hade de giltighet vid tillkomsten av ett unionsfördrag i framtiden, då rikenas stormannarepresentanter accepterat dem vid konungakröningen i Kalmar. När unionsfördraget inte kom till stånd, så fick unionsbrevet i stället betydelse genom att innehålla villkoren för unionskonungens tillträde till makten i de förenade rikena. Det innehöll de artiklar, som för stormännen enligt överenskommelsen i Kalmar skulle utgöra grundvalen för den handfästning man skulle avkräva en ny unionsregent. Erfarenheterna gjorde, att det byggdes ut och skärptes undan för undan under 1400-talet. Kulmen i denna utveckling blev Kalmar recess av 1483.

Under Engelbrektresningen uppsade svenska riksrådet Erik av Pommern tro och lydnad 1434.¹⁷ 1435 ledde förhandlingar till ett förslag till förlikning.¹⁸ I det heter det, att »sambindelse breffuit, som righen ere meth sammenbunden», skall förbli »with sin fulle macht». Det borde också företes i original eller vidisse vid ett nytt möte, där förlikningen skulle förverkligas. Detta har skett, ty när svenska rådet i samband med förlikningen i Kalmar 1436 satte upp en förklaring om tolkningen av ordet »inländsk», kunde det i ett par fall direkt åberopa »forbindelse breffuit».¹⁹ Vid förhandlingarna 1435 och 1436 värjde sig också de svenska förhandlarna mot att några beslut skulle kunna vara »forbyndelsebreufen som riken . . . æru medh samanbunden, til hinder æller forfang».²⁰ Pluralformen här åsyftar, som Lönnroth påpekat, dels kröningsbrevet och dels unionsbrevet. Orsaken till att även kröningsbrevet drages in torde vara, att den punkt som föranlett reservationen gäller frågan om länen under Eriks regering, och därvidlag hade också kröningsbrevet betydelse.

Tack vare att svenskarna uppsade konung Erik tro och lyd-

¹⁷ ST III: 467.

¹⁸ ST III: 469. Jfr nr 473 a, s. 149.

¹⁹ ST III: 475, s. 167.

²⁰ ST III: 473 a, s. 149.

nad men sedan inledde förhandlingar om hans återtagande, kom unionsbrevet att få betydelse före tronskiftet, eftersom det i den nya situationen gällde att begränsa unionsregentens befogenheter. Det är naturligt, att vi i källorna först nu hör förbindelsebrevet återopas, då ju förutsättningen för dess aktualiserande ur rikenas synpunkt var en konstitutionell konflikt.

I samband med förhandlingarna om unionens återställande efter resningen i Sverige 1434 tillkom under åren närmast efter 1435 ett förslag till ny unionsakt.²¹ Däri förklaras, att samtidigt med att Erik av Pommern »wart krönt i Calmare», hade »itt förram och itt begriff» kommit till, innehållande en överenskommelse, »thet these try riiken skulle altidh bliffua samman til ewigh tiidh» och alltid ha samma konung. »Förram och begriff» är dokumentets beteckning för 1397 års unionsbrev. Uttrycket karakteriserar unionsbrevet som ett preliminärt beslut. Beteckningen torde vara korrekt.

Den uppfattning av själva unionsbrevet, som ovan hävdats, är inte helt ny. Den sammanfaller i viss mån med den, som C. P. Paludan-Müller framlade redan 1840²² och som O. S. Rydberg vände sig emot i sin skrift om unionsbrevet 1886.²³ För Paludan-Müller är unionsbrevet ett »testimonum septendecim senatorum». Vittnesintyg är dock knappast det rätta ordet. Det är fråga om en sigillerad förlaga för det väntade unionsfördraget, ursprungligen tillkommet som koncept men därefter bekräftat. Full rättsgiltighet skulle det enligt sin egen ordalydelse få genom att det senare utfärdades i form av sex högtidligt besglade pergamentsbrev, två av varje rike.

²¹ ST III: 475. Jfr A. MOHLIN, a.a. HT 1950, s. 348 ff., LÖNNROTH, a.a. Scandia 1958, s. 37 f.

²² C. P. PALUDAN-MÜLLER, *Observationes criticae de Foedere inter Daniam, Sveciam et Norvegiam auspiciis Margaretæ reginæ icto*. Till Paludan-Müller har KRISTIAN ERSLEV anslutit sig i uppsatsen *Unionsbrevet fra Kalmarmødet 1397*. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1889.

²³ O. S. RYDBERG, *Om det från unionsmötet i Kalmar år 1397 bevarade dokumentet rörande de nordiska rikenas förening*. VHAAH N.F. 11: 1 (1886).

12

Vid Kalmarmötet i aug. 1482 hade frågan om unionen uppskjutits till ett nytt möte i Halmstad den 13 januari 1483, för att också norrmännen skulle kunna delta. Det var tydligen ett svenskt krav på grund av överenskommelserna med dem. När Halmstadmötet samlades infann sig emellertid inte några svenska representanter. Under färden ned genom Sverige hade Sten Sture tvingats avbryta resan på grund av en svår ögonvärk, detta enligt Sturekrönikan, som i ögonvärken ser ett gudomligt ingripande. Enligt krönikan manade han dock de svenska rådsherrarna att fortsätta och erbjöd dem till och med att ta med sig hans sigill, vilket de avvisade.¹ Huruvida Sten Stures ögonsjukdom varit så besvärande har vi inte möjlighet att uttala oss om. Säkert är däremot, att ett nytt uppskov i unionsfrågan kom honom väl till pass. Han hade bland annat intresse av hur konung Hans skulle ställa sig till det svenska unionsutkastet från 1482.

Fyra rådsherrar fortsatte till Halmstad. De kom fram betydligt försenade den 29 januari. De kom också fram utan fullmakt, att »naget koninge wal eller kor ingonge», men med uppdrag att avtala ett nytt möte till den 15 aug. 1483.² Halmstadmötet ledde till att de norska representanterna erkände Hans mot att han avgav en handfästning, som till stor del överensstämde med 1482 års svenska unionsutkast. Den viktigaste ändringen gällde slottsloven.³ Särskild hänsyn hade tagits till Norges speciella krav.

I handfästningen inbjöds Sverige att ansluta sig. Frågan där- om hänsköts till augustimötet i Kalmar. Som datum ante quem för den svenska anslutningen fastställdes dock den 8 sept. Om unionen dessförinnan fullbordats, skulle änkedrottning Dorotea inte endast göra avkall på ersättning för de förluster hon lidit

¹ SFSS 17: 3, s. 86 f., vv 2520 ff. Oriktig är krönikans uppgift, att svenskarna helt uteblivit från Halmstadmötet.

² ST III: 528, Bihang XV, s. 678 f.

³ Här om se G. CARLSSON, a.a. Hist. ark. 3, s. 33 ff.

genom att hon undanhållits sin morgongåva i Sverige, utan även avstå från att fullfölja bannlysningen mot Sten Sture.

Den danske konungen har utnyttjat situationen vid Halmstadmötet och genom eftergifter för de norska kraven sprängt den svensk-norska fronten. I det syftet accepterade han till stor del det svenska unionsutkastet från 1482. Därigenom fick han tillfälle att låta avfatta handfästningen för alla tre rikena och inbjuda Sverige att ansluta sig. För att minska Sten Stures möjligheter att motarbeta unionen gav han löfte om att änkedrottningen skulle avstå från att fullfölja sina krav på riket och sin aktion mot Sten Sture, under förutsättning att Sverige anslöt sig före den 8 sept. Bannlysningshotet betraktade drottning Dorothea som ett viktigt vapen i kampen om den svenska kronan, och i januari 1482 formligen garanterade hon sonen, att bannlysningen skulle bringa Sverige i hans händer. I ett brev till honom skriver hon då: »Wir vorseen uns gans desse ban schal juw de sweden in de hant (?) bringen», och hon nämmer bannet »ene scharper sweert». ⁴ Sturekrönikan har i stort sett riktigt karakteriserat den danska taktiken, när den berättar (vv 2548 ff.):

»the danske hadhe söth tall
thz giorde Norges män qwall
the sadhe siik weetha swänkas wylia».

Man har menat, att den norska kungahyllningen i Halmstad varit ett bakslag för Sten Sture. ⁵ Det beror emellertid på vilken betydelse norrmännen hade för honom. Den norska riksrådsmajoritetens ståndpunkt i unionsfrågan var densamma som den svenska rådsmajoritetens, dvs. den var inte unionsfientlig. När man på norsk sida begärde militär hjälp för att erövra Bohus fästning från danskarna, manade det svenska riksrådet norr-

⁴ Missiver I: 101.

⁵ K. HAGNELL, a.a., s. 75 f.

männen att i stället söka förlikning med den danske konungen, så att freden mellan rikena kunde bevaras och Kalmar dagtingan av 1482 kunde fullbordas.⁶ Sten Sture synes inte personligen ha engagerat sig i den norska frågan, väl därför att han inte kunde utmana rådsmajoriteten och Ivar Axelsson. Ivar Axelsson hade han ju lovat att stödja ifråga om alla hans rättmätiga krav, och den finska länsfrågan hade dessutom inte lösts.⁷

Frågan om de finska länen blev genom konungens accepterande av 1482 års unionstilkast brännande. Sten Sture hade förmodligen inte räknat med att Hans skulle godkännt dess ofta förödmjukande bestämmelser. För Sten Sture blev det angeläget, att länsfrågan avvecklades före det slutgiltiga ställningstagandet till unionen. Situationen var dock prekär. Varje försök att framtvinga en lösning måste föra med sig en brytning med Axelsönerna. Då ingrep ödet i händelserna. På våren 1483 avled Laurens Axelsson, den yngste i brödrakretsen, i april eller maj.⁸ Hans död var ett hårt slag för den åldrade Ivar Axelsson, som nu var ensam kvar av bröderna. Om han inte lyckades överta de finska länen, skulle hans maktställning i Sverige starkt försvagas. Han måste dock ha insett, vilka svårigheter det skulle innebära för honom att sköta förvaltningen av även dessa län. Något östersjövälde har inte hägrat för honom. Det är planer, som historikerna tillskrivit honom.⁹ Hans politiska strävanden gick, ända sedan han råkat i konflikt med Kristian, ut på att återfå godsens och förläningarna i Danmark. Ivar Axelsson var

⁶ DN III: 2, s. 685 ff., K. HAGNELL, a.a., s. 68.

⁷ Då K. HAGNELL (a.a., s. 69) menar, att Sten Sture vid denna tid fruktat »ett samgående mellan herr Ivar och riksrådet» mot honom, vilket skulle förklara »hans oförmåga att hindra, att samarbetet med Norge avbröts och Kalmaraavtalet i stället ingicks», torde hon ha felbedömt situationen. Vid Kalmarmötet 1482 har han inte velat framstå som motståndare till unionen.

⁸ K. HAGNELL, a.a., s. 278.

⁹ K. HAGNELL, a.a., s. 65, 247, 248, 289, S. KRAFT i Sveriges historia 3: 2, s. 204.

en typisk godspolitiker, vars betydelse i östersjöpolitiken helt vilade på hans innehav av Gotland, det gamla stridsämnet mellan Sverige och Danmark. Att bröderna efter brytningen med Kristian sökte bygga upp åt sig en så stark politisk ställning som möjligt inom Sverige är naturligt och kan inte karakteriseras som strävan efter ett östersjövälde.

Sturekrönikan hävdar, att Laurens Axelssons död förhindrade öppen strid mellan Sten Sture och Ivar Axelsson. Detta har av K. Hagnell betecknats som sannolikt »icke överensstämmande med sanningen»,¹⁰ dvs. Sten Sture skulle icke ha varit beredd att ta strid för de finska länens skull. Det är svårt att ta ställning emot krönikan. En uppgörelse i den finska frågan ansåg Sten Sture förmodligen nödvändig före det nya unionsmötet. Laurens Axelsson var därvidlag det svåraste hindret, då hans besittningar i Finland efter Erik Axelssons död utgjorde själva grundvalen för Axelsönernas maktställning i Sverige. För Sten Sture var de alltför farliga i Axelsönernas händer vid en konflikt i unionsfrågan. Återställdes unionen, behövde han själv en reträttställning, som gav honom möjlighet att spela en politiskt självständig roll. Att de finska länen med deras även handelspolitiska betydelse, lockat honom är naturligt. Han visste, vad de betytt i händerna på Karl Knutsson och Erik Axelsson.

I juni 1483 for Sten Sture över till Gotland. Ivar Axelsson hade tydligen funnit tiden inne för förhandlingar. Dessa fördes i Nygård söder om Visby och resulterade i en uppgörelse den 28 juni.¹¹ Tottsläkten var väl representerad. Ivar Axelsson lämnade slottsloven på Viborg, Olovsborg och Tavastehus till sin »käre svåger» Sten Sture och Sten Sture slottsloven på Raseborg till Ivar Axelsson. Inkomsterna från Raseborgs slottslän skulle dock gå till Laurens Axelssons barn, vilka fick rätt till dem ännu tio år efter Ivar Axelssons död.

I gengäld för Viborgs, Olovsborgs och Tavastehus slottslän

¹⁰ K. HAGNELL, a.a., s. 279.

¹¹ Hadorph II, s. 316 ff.

fick Ivar Axelsson Borgholms slott med Öland, således det län, som herr Ivar i sitt brev till riksrådet 1481 påstod sig ha fått löfte om av Sten Sture redan 1470. Riksrådet har långt senare förklarat, att Sten Sture ifråga om denna förläning handlat mot dess vilja.¹² Urkunden från Nygård antyder också, att så kan ha varit fallet, ty den förklarar, att förläningen endast skulle gälla för Ivar Axelssons livstid, såvida inte rådet ville erkänna den som pantlän, något som Sten Sture antagligen visste, att det inte skulle göra. Ivar Axelsson har således i Nygård endast lyckats förmå Sten Sture att uppfylla ett gammalt förläningslöfte från 1470.

Man har gjort jämförelser mellan vad Ivar Axelsson gick miste om och vad han fick i stället och konstaterat, somliga att han vunnit, andra att han förlorat på uppgörelsen.¹³ Sådana jämförelser är knappast relevanta. Ivar Axelsson insåg, att länen i Finland måste uppges. Det gällde därför för honom att få till stånd en uppgörelse, som säkrade honom en inflytelserik ställning i Sverige även i fortsättningen. I det avseendet var innehavet av Borgholm med Öland fördelaktigt. Med Visborg och Gotland jämte Borgholm och Öland i sina händer skulle han inta en så pass mäktig ställning vid Sveriges sydgräns, att han kunde räkna med att Sten Sture skulle finna det angeläget att hålla förbindelsen om att stödja hans rättmätiga krav.

Vid förhandlingarna i Nygård har man förutsatt unionens återupprättande. Det framgår av att Ivar Axelsson lovar hålla slottsloven på Borgholm till Sten Sture och de fyra goda herrar, vilka de andra slottslover i riket tillkom. Detta löfte har avgetts i enlighet med 1482 års unionsutkast, där det heter, att riksråden i de tre rikena var för sig skulle utse fyra av sina kolleger, två andliga och två världsliga, till vilka slottsloverna skulle

¹² O. PETRI, a.a., ed. Sahlgren, s. 290 (1497).

¹³ A. SKOGLUND, a.a., s. 212 ff., K. FABRICIUS, a.a. SHT 1904, s. 253, K. HAGNELL, a.a., s. 78, K. LUNDHOLM, a.a., s. 97 f., S. KRAFT i Sveriges historia 3: 2, s. 204 f.

hållas.¹⁴ Ifråga om slottsloven på Raseborg säges däremot, att den skulle hållas till Sten Sture och först om han avled, till de fyra herrar, som då stod i slottsloven. Skillnaden i formuleringen kan knappast vara en tillfällighet. Den vittnar om att man vid förhandlingarna också räknat med att Sten Sture skulle lämna riksföreståndarskapet och överta de finska länen. Därmed är det klart, att Nygårdsöverenskommelsen tänktes föra med sig, att Ivar Axelsson återfick Sölvesborgs slottslän. Den framstår på så sätt i en gynnsam dager ur Ivar Axelssons synpunkt. Sten Sture har varken i Kalmar 1482 eller i Nygård 1483 velat framstå som motståndare till unionen.¹⁵

Genom att riksföreståndaren fick de finska länen i sina händer, hade han betydligt ökat sin maktställning och samtidigt stärkt sin position inför det förestående unionsmötet. Han hade nu friare händer i sitt agerande i unionsfrågan.

13

Den 19 juli utfärdade riksrådet fullmakt för de svenska förhandlarna vid 1483 års Kalmarmöte. Bland dem befann sig liksom 1482 Sten Sture och Ivar Axelsson. Fullmakten ger dem rätt att »fullborda, stadfästa och fullgöra» Kalmar dagtingan och recess från 1482, »samtycka om herre och konung» samt bestämma tid och plats för hyllningen.¹ Den räknar liksom Nygårdsöverenskommelsen med unionen som ett faktum. Konung Hans kunde själv inte närvara vid Kalmarmötet, då han befann sig i Norge för sin kröning.

Mötesresultatet föreligger i Kalmar recess, daterad den 7 september 1483, således dagen innan den i Halmstad stipulerade fristen för Sveriges anslutning till unionen utgick. Den har utfärdats i två exemplar, ett på svenska och ett på danska. Det

¹⁴ G. CARLSSON, a.a. Hist. ark. 3, s. 67 § 33, 36 f.

¹⁵ Helt annorlunda syn på uppgörelsen hos S. KRAFT i Sveriges historia 3: 2, s. 204 f.

¹ ST III: 529, s. 387 f.

är dock de svenska förhandlarna, som utställt båda exemplaren.² Den innehåller de villkor, som Hans hade att acceptera för att bli erkänd i Sverige. I akten innefattas det oaktat de danska förhandlarna och även de bekräftar, men inte nog därmed utan de förklarar sig bekräfta som »fulmektogh sendabudh oppa Danmarkz oc Norges rikes vegna». Recessen får på så sätt giltighet för trestatsunionen, åtminstone såtillvida att den bekräftas av de båda andra rikenas riksråd.

Kalmar recess 1483 är en motsvarighet till unionsbrevet 1397. Den är inte någon unionsakt. Det kan den först bli, genom att konung Hans, änkedrottning Dorotea och hertig Fredrik bekräftar den, såsom i inledningen föreskrives. Den utgör dock en form av fördrag mellan stormännen, som grundval för en återupprättad trestatsunion. Att den utställts av de svenska förhandlarna hänger samman med att den innehåller villkoren för Sveriges anslutning till trestatsunionen. Den är således en av stormännen i de tre rikena bekräftad förlaga för unionskonungens svenska handfästning.

Konungen, änkedrottningen och hertig Fredrik skulle bekräfta Halmstad recess av 1483 »i alla syna puncta medh nakre förbättringh, äpther Swerikes rikes läglighet, nytta och gaghn», heter det i Kalmar recess 1483. Halmstad recess uppfattas således som gällande Danmark, Norge och Sverige. De ändringar och tillägg, som gjorts, avser endast Sverige. Det stadgas vidare, att konung Hans den 15 augusti 1484 personligen skulle inställa sig i Kalmar jämte några riksråd från Danmark och Norge för att »fulkompna alt thet, som talath och dekingath är om Gotland, Skardala och Sworthe». När recessen sedan övergår till artiklarna har den utformats som förlaga för den kungliga handfästningen och inledes därvid med orden: »Wi Hans medh Gudz nadh . . . göre witherlegith».

O. S. Rydberg betraktar Kalmar recess 1483 som en av »de

² Jfr om handskriftsförhållandena O. S. RYDBERG i ST III, s. 371 och G. CARLSSON, a.a. Hist. ark. 3, s. 38.

svenska fullmäktige gifven deklARATION». ³ Denna uppfattning går igen hos G. Kellerman och G. Carlsson. ⁴ Kalmar recess är dock inte en deklARATION utan förlagan för den handfästning konungen hade att avge vid sitt regeringstillträde i Sverige. Med Halmstad recess 1482 är den inte jämförbar, eftersom Halmstadrecessen är en av konungen utfärdad och bekräftad unionsakt. Ifråga om innehållet är den i huvudsak endast en något reviderad upplaga av 1482 års unionsutkast. Genom att ersätta Halmstad recess med Kalmar recess har man åstadkommit, vad man kallar »nakre förbättringh, äpther Swerikes rikets läglighet, nytta och gagh».

Denna förbättring består däri att unionskonungens makt inskränks i förhållande till Halmstad recess. Det sker framför allt genom att recessen 1483 åter upptar artikeln om slottsloven i 1482 års unionsutkast. Halmstadrecessen hade ändrat denna artikel, så att konungen skulle motta alla slottslover av danska och norska riksråden, och till riksråden skulle de återgå vid hans död. ⁵ Kalmar recess föreskriver i stället i överensstämmelse med 1482 års unionsutkast, att konungen skall utse fyra svenska riksråd, två andliga och två världsliga, till vilka alla slottslover i riket skulle hållas. ⁶ När konungen avled, skulle dessa fyra riksråd styra riket, tills ny unionskonung valts, och om någon av dem avled, skulle de själva utse ersättare. De skulle också sköta regeringen under de år konungen vistades i de andra rikena, och vad de företog sig eller enligt lagen dömde, var konungen förpliktigad att obrottsligt hålla. De hade slutligen rätt att i konungens frånvaro sammankalla riksrådet, så ofta det behövdes. ⁷ Någon verklig maktutövning tillerkännes således konungen endast under det år, då han vistades i Sverige, vilket var fallet vart

³ G. KELLERMAN, a.a., s. 147.

⁴ G. CARLSSON, a.a. Hist. ark., s. 38.

⁵ ST III, Bihang nr XV.

⁶ Enligt 1482 års unionsutkast skulle rådet dock självt utse detta fyrmannakollegium.

⁷ Denna sista bestämmelse har tillfogats i Kalmar recess.

tredje år. Ville han besöka Sverige oftare eller stanna längre än ett år, måste han begära rådets samtycke.

Även om stormännen inte som i 1476 års unionsförslag tillerkännes upprorsrätt, så tillerkännes de i stället obegränsad rätt att befästa sin gårdar. Det heter både i Halmstad och Kalmar recess, att konungen icke skall ha »makt» att »förhyndra eller förmena nogre gode men . . . ath befestha syna garda».

Det är näppeligen rimligt att alla inskränkningar i konungens makt skulle vara utslag av vad man kallat rådskonstitutionalismen.⁸ Man kan inte gärna bortse från Sten Sture och hans anhängare. Även om riksförståndaren själv förfäktat denna rådskonstitutionalism, så har det skett med beräkningen att lägga hinder i vägen för unionen genom att driva begränsningen av konungens makt till dess spets. Naturligt är att Sten Sture i detta syfte utnyttjat den misstro inom stormannakretsarna mot danska unionsregenter, som grundlades under Erik av Pommerns tid och fört med sig krav på garantier mot kungligt godtycke. Därför ersattes 1397 års unionsbrev under 1400-talet med en rad nya »bebiningsbrev» som förlaga för unionskonungens handfästning. Dessa brev har utformats på svensk sida, då det var i Sverige man hade de dåliga erfarenheter, mot vilka man ville skydda sig, men i händerna på Sten Sture blev de också ett vapen mot unionen. Den danska rådsaristokratien sympatiserade med strävandena att inskränka konungamakten, såsom framgår av att dess representanter varit med om att genomföra Halmstad recess och att fästa sina sigill under Kalmar recess 1483.

Det krävdes både takt och skicklighet av Sten Sture för att spela ut denna unionsvänlighet med förbehåll inom den svenska stormannaklassen mot unionen själv, eftersom unionen för den

⁸ S. KRAFT säger t.ex. i Sveriges historia 3: 2, s. 207: »Aldrig senare skulle den svenska rådsaristokratien våga framskjuta sina krav så långt.» Enligt Krafts uppfattning har Sten Sture härvidlag »i det längsta» kämpat mot mötesmajoriteten.

internordiska godsägarklassen representerade egendomstrygghet och trygga förbindelser över gränserna. När man menat, att Sten Sture vid Kalmarmötet 1482 inte lyckats hävda sig gentemot unionsvännerna,⁹ har man sett bort ifrån vad den politiska taktiken krävde av honom.

Genom att Hans till stor del accepterade 1482 års unionsutkast i Halmstadrecessen 1483, hade Sten Sture anledning oroa sig för de nya Kalmarförhandlingarna. Ett motdrag mot konungen var, att han i Kalmar lyckades återställa artikeln om slottsloven i 1482 års unionsutkast. Han måste dock ha räknat med att Hans skulle kunna acceptera även Kalmar recess. 1495 har han förklarat, att han endast av tvång lät fästa sitt sigill under den, och han förklarar då uttryckligen, att han icke fick »radhe for the som oppa then herra dagh ware».¹⁰ Man kan som Paludan-Müller finna detta föga sannolikt¹¹ om man inte beaktar, att Halmstad recess från januari 1483 måste ha gjort honom osäker om hur långt Hans kunde gå i eftergifter för att vinna den svenska kronan. Det finns också ett annat förhållande, som måste ha gjort honom betänksam inför en bekräftelse.

I det svenska unionsutkastet från 1482 behandlas Gotlandsfrågan i samband med att det stadgas, att vad som avhäfts det norska riket under konung Kristians tid, skulle återställas, och det betonas, att det skulle ske, »jnnan thet han samtycht worder». Därpå heter det: »Tæslikes och Sueriges rike til rætte stædia och hielpa medh Godzlandh»,¹² vilket måste innebära, att också Gotlandsfrågan skulle lösas innan Hans erkändes som svensk konung. I Halmstad recess har en väsentlig förändring av punkten skett, när det säges: »Tesliges oc Sweriges rige til rette stæde oc hielpe om Gotland . . . nar the i Swerige oss anammende worde fore herre oc konning.»¹³

⁹ K. HAGNELL, a.a., s. 67 ff., S. KRAFT i Sveriges historia 3: 2, s. 199, 208.

¹⁰ HSH XVIII, s. 33 f.

¹¹ C. PALUDAN-MÜLLER, De første konger af den oldenborgske slægt, s. 147.

¹² G. CARLSSONS tryck av urkunden, a.a., Hist. ark. 3, s. 67, § 34.

¹³ ST III. Bihang nr XV, s. 68o.

I Kalmar recess har de svenska och danska förhandlarna accepterat Halmstad recess utan att punkten om Gotland ändrats till skillnad mot vad som skett ifråga om punkten om slottsloven. Härvidlag har alltså inte skett någon förbättring för Sveriges räkning, och man förstår, att Sten Sture varit betänksam och gjort motstånd mot att sigillera. Det måste ha varit de danska förhandlarna, som förhindrat ändringen, och Ivar Axelsson torde ha stött dem, då han hade löfte om att få tillbaka Sölvesborg, först då Hans blivit konung i Sverige. Ur Ivar Axelssons synpunkt var Halmstadsrecessens Gotlandsstadgande det enda acceptabla. En motsättning mellan Sten Sture och Ivar Axelsson vid Kalmarmötet 1483 framstår därför som säker. Sten Sture har tvingats att ge vika, men Ivar Axelsson och de danska förhandlarna hade anledning frukta, att han skulle komma igen i Kalmar 1484.

Det fanns så mycket större anledning därtill som recessen i inledningen stadgade, att konung Hans personligen skulle infinna sig i Kalmar den 15 augusti 1484 tillsammans med några riksråd från Danmark och Norge för att »fulkompna alt thet som talath och dekingath är om Gotland». Det säges därvid ingenting om huruvida det skulle ske före eller efter att han erkänts.

Den formulering av uppgörelsen i Gotlandsfrågan, som möter i det inledande partiet av Kalmar recess 1483, står således i viss motsättning till motsvarande stadgande i Halmstadrecessen 1483. När man i inledningen betonar, att konungen skulle infinna sig i Kalmar 1484 för att »fullkomna allt som var avtalat och beslutat om Gotland», saknar man angivande av huruvida det skulle ske före eller efter konungens erkännande. Formuleringen »alt thet som talath och dekingath är om Gotland» är så oklar, att den mycket väl från svensk sida kunde hävdas inefatta även stadgandet i unionsutkastet från Halmstad 1482, enligt vilket Gotlandsfrågan uppenbarligen skulle lösas före unionsfrågan. Detta unionsutkast hade även bekräftats av de dans-

ka förhandlarna på både Danmarks och Norges vägnar. Formuleringen måste vara en följd av meningsbrytningarna 1483. Då man på dansk sida inte har haft rätt att ändra Gotlandsstadgandet i Halmstad recess, har man löst situationen genom att inledningsvis ta med en formulering, som kunde representera både den danska och svenska inställningen i Gotlandsfrågan. För Sten Sture har det varit det fördelaktigaste han kunnat uppnå.¹⁴

I ett brev till borgmästare och råd i Stockholm, bevarat i Olaus Petri krönika,¹⁵ redogör Sten Sture själv för utgången av Kalmarmötet. Ifråga om Gotland förklarar han, att konungen skulle infinna sig i Kalmar den 15 augusti, och skulle »then tijdh» Gotlandsfrågan avgöras genom rättegång. Referatet av bestämmelsen är korrekt, och Sten Sture har tydligt inte i brevet betonat, att rättegången om Gotland skulle vara villkor för unionen. Däremot har han betonat, att så skulle vara förhållandet ifråga om betalningen av Kristian I:s skulder till Sverige, varom ingenting säges i recessen.

14

Den 1 augusti 1484 har konung Hans utfärdat en fullmakt för sina ombud till det nya Kalmarmötet.¹ Den ger dem rätt att stadfästa och besegla alla artiklar och punkter, med vilka Halmstad recess förbättrats, och dessutom vad de ytterligare kunde enas med de svenska representanterna om till rikenas och undersåtarnas bästa.

Under mellantiden har motsättningarna mellan Ivar Axelsson och Sten Sture skärpts. Vid ett rådsmöte i Köpenhamn den 1

¹⁴ G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 42, tolkar Gotlandsbestämmelserna anorlunda. Han menar, att det 1483 tydligare poängteras, att rättegången skulle »hållas före och som ett villkor för kung Hans' regeringstillträde». Så även S. KRAFF i Sveriges historia 3: 2, s. 208.

¹⁵ O. PETRI, a.a., ed. Sahlgren, s. 245.

¹ ST III: 531 b, s. 394.

oktober 1483, ungefär en månad efter Kalmarmötet, gav det danska riksrådet fyra rådsherrar i uppdrag att eftersom Kristian I var avliden, avkräva Ivar Axelsson ny slottsloven på Visborg, »Danmarks kronas slott», till konung Hans med förpliktelse för herr Ivar att hålla Gotland för konungens räkning och om han avled, för riksrådets.² Åtgärden bottnade i oro för Gotland inför det stundande Kalmarmötet. Bland deltagarna fanns flera av ombuden från Kalmarmötet och de kunde orientera om vad som förestod. Varken konungen eller riksrådet ville tydligen vara med om att minska den danska kronans egendom. Avsikten torde ha varit att försäkra sig om Ivar Axelssons pålitlighet och samtidigt göra klart för honom, att konung Hans inte var beredd att avstå Gotland.aktionen kan samtidigt ha varit avsedd som påtryckning i unionsfrågan. Ivar Axelssons förhoppningar om att återfå Sölvesborg kunde ju förverkligas, endast om Hans blev konung i Sverige. För Ivar Axelsson måste det under sådana förhållanden ha framstått som nödvändigt att beröva Sten Sture hans inflytande.

I november 1483 hölls ett rådsmöte i Stockholm. Under förhandlingarna har det kommit till en sammanstötning mellan Sten Sture och Ivar Axelsson enligt vad Sturekrönikan berättar, fast den felaktigt daterar den till 1484.³ Ivar Axelsson skall ha sökt genomdriva att Sten Sture ersattes som riksföreståndare med hans svärson Arvid Trolle men misslyckats och tvingats försona sig med riksföreståndaren. Uppgiften förefaller riktig. Försöket att störta Sten Sture framstår som den naturliga konsekvensen av den danska riksrådsaktionen ifråga om Gotland. Förmodligen var det också i Gotlandsfrågan Sten Sture tog hem segern vid rådsmötet. Därmed var Ivar Axelssons situation in-

² Rep. dipl. II: 3 nr 5300; G. CARLSSON, a.a. Hist. ark. 3, s. 41, har i viss mån en liknande uppfattning om åtgärdens betydelse. En helt annan uppfattning möter däremot hos K. HAGNELL, a.a., s. 79, not 59.

³ SFSS 17: 3 v. 2846 ff., K. HAGNELL, a.a., s. 287 f., G. CARLSSON, a.a., Hist. ark. 3, s. 44.

för 1484 års Kalmarmöte närmast hopplös. Han hade försatts ur spel.

Konung Hans infann sig inte i Kalmar 1484, som han var skyldig att göra.⁴ Därmed hade han åsidosatt den punkt i recessen, som förpliktigade honom att i Kalmar anordna en rättegång om Gotland. På så sätt hade han i grund och botten också själv avfört frågan om sitt erkännande som svensk konung från dagordningen vid Kalmarmötet 1484.

Förhandlingarnas resultat kungjordes i ett gemensamt svenskt-danskt burspråk.⁵ Den eviga unionen skulle bestå på villkor att Kalmar recess bekräftades i alla sina artiklar och punkter. Med hot om vederbörligt straff och rikenas stränga hämnd hotades var och en, som bröt den eviga fred och kärliga »bebindelse», man svurit och beseglat vid tidigare möten. Alla konfiskerade egendomar skulle genast återställas till ägarna, och invånarna i de tre rikena skulle fritt få färdas till lands och vatten över gränserna.

Kalmarmötet 1484 var i förväg dömt att misslyckas. De danska representanterna infann sig utan rätt och vilja att tillmötesgå de svenska kraven i Gotlandsfrågan. De svenska kom för att kräva Gotlandsfrågans lösning som villkor för att erkänna konung Hans. Konung Hans själv uteblev för att slippa anordna någon rättegång om Gotland. Kalmarburspråkets deklaration om fred, godsconfiskationernas upphävande och fria förbindelser över gränserna utgjorde endast en förnyad överenskommelse om vad man av gammalt varit ense om vid unionsmötena.

Det var ett magert resultat ur dansk synpunkt, och drottning Doroteas »scharper swert» stod nu i tur att prövas mot den svenske riksföreståndaren.

Det var ett bittert nederlag ur Ivar Axelssons synpunkt. Hans förhoppningar om att återfå Sölvesborgs slottslän hade grusats.

⁴ G. CARLSSON, a.a. Hist. ark. 3, s. 46 f.

⁵ ST III: 531 b, s. 396.

Två män hade stått i vägen, den danske konungen och den svenske riksföreståndaren, men hela hans bitterhet vände sig mot »hans käre sväger».

Det var en ny seger ur Sten Stures synpunkt. Ännu en gång hade hans politiska taktik lyckats, och han hade, även om det ibland sett mörkt ut, åter förverkligat sitt program från Kungsäter – fred utan union.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Sieg bei Brunkeberg brachte keine Entscheidung in der Unionsfrage. Diese verblieb kontrovers, und ein neuerliches militärisches Eingreifen drohte von dänischer Seite. Kennzeichnend für die Zeitspanne 1471–1484 war aber vor allem ein politisches Tauziehen in der Unionsfrage zwischen dem dänischen König, dem schwedischen Reichsverweser und dem landflüchtigen dänischen Edelmann Ivar Axelsson.

Bereits im Januar 1472 ergriff der schwedische Reichsrat eine politische Initiative, um Frieden zu erlangen, jedoch einen Frieden ohne Union. Man wünschte eine Erledigung sowohl der für den schwedischen Reichsverweser lästigen Frage der Besitzforderungen der Brüder Axelson Tott in Dänemark als auch der verbliebenen Machtpositionen des dänischen Königs in Schweden. Es wurden Verhandlungen eingeleitet, aber es gelang Sten Sture, das ganze Reich in die Hand zu bekommen und auch Christians restliche Vertrauensleute in Schweden für sich zu gewinnen.

Es wurden 1472, 1473 und 1474 in Kalmar Verhandlungen geführt; ihre einzigen wichtigen Ergebnisse waren, dass man auf dänischer Seite spontane Bereitwilligkeit zeigte, mit dem Problem der Brüder Tott zurecht zu kommen. In der Unionsfrage, die von Christians Gesichtspunkt das wesentliche war, verhielten sich die schwedischen Unterhändler negativ abwartend. König Christian ging gleichzeitig mit Plänen um, Unterstützung beim deutschen Kaiser und polnischen König zu suchen, um mit deren Hilfe eine Handelsblockade gegen die aufsässigen Schweden durchzuführen. Als die Verhandlungen 1474 in Kalmar eingeleitet wurden, befand er sich auf einer Auslandsreise, deren Endziel Rom war. Ferner suchte Königin Dorethea den schwedischen Widerstand gegen die Union zu schwächen, indem sie in Rom einen Bann gegen den schwedischen

Reichsverweser erwirkte, weil er ihre Morgengabe in Schweden zurückgehalten hatte. Christians Auslandsreise dürfte jedoch nicht die von ihm erhofften Ergebnisse gezeitigt haben.

Erst nach seiner Romreise schaltete sich der König direkt in die Verhandlungen ein. Den Auftakt bildete eine Begegnung zwischen ihm und Ivar Axelsson in Åhus im Januar 1476, bei der es Christian gelang, Sicherheit darüber zu erhalten, dass Ivar Axelsson Gotland nicht den Schweden in die Hände spielen würde. Verabredungsgemäss wurden die Verhandlungen im Juli 1476 in Kalmar wieder aufgenommen. Zu jener Zeit waren die Forderungen der Söhne Axel Totts an den König zum grossen Teil befriedigt, und die Unionsfrage rückte zum ersten Mal in den Mittelpunkt. Christian befand sich während der Verhandlungen in Ronneby. Auf schwedischer Seite hatte man sich vorbereitet und legte einen Entwurf zu einem Unionsvertrag vor, der die Macht des Unionskönigs stark beschnitt und dem Reichsrat sogar das Recht zuerkannte, seinen dem König geleisteten Treueid zu brechen. Ferner wurde eine unmittelbare Lösung der Gotland-Frage auf dem Rechtswege gefordert. Christian akzeptierte diesen Unionsentwurf nicht, sondern nahm Streichungen und Änderungen vor, als er in Ronneby seinen Vorschlag für die königliche Versicherung ausfertigte. Die Wiederrichtung der Union wurde letzten Endes von einer schwedischen Reichsversammlung abhängig gemacht, und diese verweigerte 1477 Christian die Anerkennung. Es war Sten Sture abermals gelungen, die Union abzuwehren, aber der Friede war gefährdet, und sowohl er wie Ivar Axelsson scheinen mit einem Anfall auf Gotland gerechnet zu haben.

König Christian hatte Ivar Axelssons Anspruch auf Sölvesborg nicht stattgegeben, während die Forderungen der Brüder Tott im übrigen befriedigt wurden. Ivar Axelsson war daher nach 1477 auf schwedische Unterstützung angewiesen, und Sten Sture hatte auch allen Grund, ihn zu unterstützen. Doch handelte es sich nur um eine oberflächliche Freundschaft. 1481 kam es zu einem Zusammenstoss, als Ivar und Laurens Axelsson nach dem Tode ihres Bruders Erik Sten Sture bei der Auseinandersetzung über die finnischen Lehen Erik Axelssons beiseite zu schieben suchten. Diese hatten eine wesentliche Bedeutung für die Machtstellung der Brüder Tott in Schweden. Während dieses Konfliktes starb Christian 1481. Dadurch änderte sich die Lage. Sten Sture konnte es nicht mehr auf einen Bruch ankommen lassen, und Ivar Axelsson hatte neuerliche Aussichten,

seine Machtstellung in Dänemark zurückzuerhalten. Sie gingen einen Vergleich ein, und Sten Sture versicherte Herrn Ivar, dass er alle seine gerechten Forderungen stützen werde, offenbar in erster Linie den Anspruch auf Sölvesborg. Der schwedische Reichsrat ermahnte nun den dänischen, Herrn Ivar zu einer Kompensation für seine Verluste in Dänemark zu verhelfen. Es kam ein Uebereinkommen zustande, demzufolge Sölvesborg Ivar Axelsson überlassen werden sollte, sobald die Schweden den neuen Thronprätendenten Hans anerkannt hätten. Dadurch wurde die Union entscheidend für Ivar Axelssons Wiedereinsetzung in seine dänische Machtstellung, und Sten Sture verlor seine Handlungsfreiheit in der Unionsfrage; zudem musste er jetzt auf eine starke Unionsfreundlichkeit im Lande Rücksicht nehmen.

In Halmstad 1482 erklärten die schwedischen und dänischen Unterhändler sich völlig einig darin, dass die drei Reiche auf ewige Zeiten unter einem König vereinigt sein sollten gemäss dem alten und dem neuen Abkommen. Dabei meinen sie mit dem alten den Unionsbrief von 1397 und mit dem neuen den Unionsentwurf von 1476, die, wie man erklärt, „ihre volle Kraft“ behalten sollen.

Wir stehen damit vor der umstrittenen Frage nach der Gültigkeit des Unionsbriefes von den Verhandlungen zu Kalmar 1397. Die moderne historische Forschung hat ihm die Rechtsgültigkeit aberkannt. Eine Richtung hat dabei erklärt, der Brief sei das Konzept eines fallen gelassenen Unionsvorschlages, während eine andere meinte, er habe durch später ausgefertigte, heute verschollene Urkunden Rechtsgültigkeit erhalten. Vor kurzem hat jedoch ein dänischer Forscher behauptet, der Bischof von Roskilde Jens Andersen Lodehat, der den Unionsbrief 1425 vidimierte, müsse ihn „als rechtsgültig“ betrachtet haben. Dessen ungeachtet lässt er die Frage der Rechtsgültigkeit des Unionsbriefes offen.

Der Unionsbrief von 1397 ist kein Staatsvertrag, aber er kann auch kein fallen gelassenes Konzept für einen solchen darstellen. Offenbar war er als Konzept geplant, aber indem man beschloss, die Siegel auf die Papierurkunde zu drücken, hat er seinen Charakter geändert. Man untersiegelt kein Konzept, und tut man es doch, so geschieht es in der Absicht, dass es irgendeine Bedeutung erhalten soll. Der einleitende Teil des Unionsbriefes berichtet, es seien im Anschluss an die Krönung in Kalmar Verhandlungen zwischen den Ratgebern und Männern der drei Reiche geführt worden mit dem Ergebnis, dass man sich über einen festen Frieden und eine Ver-

bindung zwischen den Reichen geeinigt habe, deren Grundlage die Artikel der Akte bilden sollten. Von einem Unionsvertrag ist nicht die Rede. Stattdessen erklärt man in der Bestätigungsformel des Briefes, man besiegele ihn, weil seine Artikel die Vorlage für einen vorgesehenen Unionsvertrag in Gestalt von sechs Pergamentbriefen bilden sollten, die vom König, Königin Margaretha sowie dem Rat und den Städten der drei Reiche bestätigt werden sollten, sowie ferner, weil die Artikel des Briefes in der exakten Form des Abkommens vorliegen sollten. Warum nicht alle untersiegelt haben, wissen wir nicht, aber der Brief ist ein glaubwürdiges Zeugnis in bezug auf die ewige Union, welche die Vertreter des Adels in Kalmar beschlossen und geplant hatten, und die Urkunde war ihrer eigenem Erklärung zufolge als Vorlage für den künftigen Unionsvertrag gedacht. Da Erich von Pommern die sechs Pergamentbriefe nicht ausfertigen liess – wahrscheinlich aus Unzufriedenheit mit der Bestimmung über die unionelle Königswahl bei einem Wechsel des Regenten – dürfte die Urkunde erst nach Erichs Tod Bedeutung erlangt haben, und zwar dann als Grundlage für die Handfeste des neuen Königs. Dank des konstitutionellen Konfliktes, der während der Regierung Erich von Pommerns entstand, wurde dies schon in den 1430er Jahren aktuell. Dabei wird die Urkunde als ein vorläufiger Beschluss – ein „Vorraam und Begriff“ – bezeichnet, was sie offenbar auch ist.

Während der Unionskonflikte des 15. Jahrhunderts führte das während der Regierung Erich von Pommerns aufgekommene Misstrauen gegenüber dem Unionsregenten dazu, dass der Unionsbrief von 1397 durch neue Unionsentwürfe ersetzt wurde, welche die Macht des Unionsregenten noch stärker beschnitten. Darunter befindet sich der Unionsvorschlag von 1476, der von König Christian niemals bestätigt wurde, dem jedoch die Vertreter des Adels die gleiche Gültigkeit zuerkannten, wie den früheren von 1397 an. Am bemerkenswertesten in dieser Reihe von Vorschlägen zu Handfesten für den Unionsregenten ist der Kalmarer Rezess von 1483, in welchem die Einschränkung der Macht des Unionskönigs ihren Höhepunkt erreichte. Dieser Rezess vom Jahre 1483 enthält ebenfalls die Abmachungen des Adels für eine geplante Union; in dieser Hinsicht ist er ein Gegenstück zu dem Unionsbrief von 1397.

Der Kalmarer Rezess ist in zwei Exemplaren ausgefertigt, einem in schwedischer und einem in dänischer Sprache. Beide waren von den schwedischen Unterhändlern ausgestellt, aber auch die däni-

schen waren einbegriffen; diese bestätigen die Urkunde ebenfalls und zwar zugleich im Namen Norwegens. Was den Inhalt betrifft, stellt der Kalmarer Rezess von 1483 eine etwas revidierte Auflage des Unionsentwurfs von 1482 dar, der von König Hans mit wichtigen Änderungen im Namen Dänemarks und Norwegens in dem Rezess von Halmstad von 1483 bestätigt worden war. Es wird erklärt, der Kalmarer Rezess von 1483 sei in bezug auf die schwedischen Belange eine Verbesserung gegenüber dem von Halmstad. Die Verbesserung besteht darin, dass die Macht des Unionsregenten in erster Linie dadurch beschnitten wurde, dass man im Punkte des Verfügungsrechts über die Schlösser des Reichs („slottsloven“) auf die Formulierung des Entwurfs von Halmstad zurückgriff.

Nachdem König Hans im Rezess von Halmstad 1483 den Unionsentwurf von 1482 zum grössten Teil angenommen hatte, suchten Sten Sture und seine Anhänger die Beschränkungen der Macht des Unionskönigs auf die Spitze zu treiben und forderten die Lösung der Gotlandsfrage vor der Wiederherstellung der Union.

In diesem Punkt hatte Sten Sture keinen Erfolg. Die Bestimmung des Rezesses von Halmstad, dass ein Rechtsverfahren über Gotland erst nach Wiederaufrichtung der Union eingeleitet werden sollte, wurde auch im Kalmarer Rezess von 1483 beibehalten, doch wurde in den Einleitungsteil eine Formulierung eingefügt, die sich auch anders auslegen liess.

Nachdem König Hans Ivar Axelsson klargemacht hatte, dass er Gotland nicht an Schweden abzutreten gedenke, unternahm Herr Ivar einen Versuch, Sten Sture zu stürzen und seinen Schwiegersohn Arvid Trolle zum Reichsverweser zu machen. Die Unternehmung missglückte indessen, und bei den neuerlichen Verhandlungen in Kalmar 1484 war er damit ausgeschaltet. König Hans kam nicht nach Kalmar, um das Verfahren in der Gotlandsfrage einzuleiten, und die Schweden kamen, um die Lösung der Gotlandsfrage als Bedingung für die Wiederaufrichtung der Union zu verlangen, worauf die dänischen Ratsherren sich weder einlassen wollten noch konnten. Das Ergebnis der Verhandlungen in Kalmar 1484 war daher eine dürftige Erklärung über den ewigen Frieden und die liebevolle Verbindung, über die man sich schon so viele Male zuvor geeinigt hatte. Ivar Axelssons Politik hatte eine vollständige Niederlage erlitten. Sten Sture dagegen hatte erfolgreich seine Linie von Kungsäter 1471 zuende verfolgt – Frieden ohne Union.